

Dariusz Miszewski

Akademia Sztuki Wojennej

d.miszewski@op.pl

<https://orcid.org/0000-0002-3821-8844>

Zaolzie w stosunkach polsko-czechosłowackich w czasie II wojny światowej

Abstrakt: W okresie międzywojennym Polska i Czechosłowacja rywalizowały o Śląsk Cieszyński z przyczyn etnicznych (zamieszkiwała go ludność polska) i gospodarczych (zlokalizowany był tam przemysł ciężki, wydobywczy i przetwórczy). Mimo lokalnego porozumienia z listopada 1918 roku o etnicznym podziale tego terytorium w styczniu 1919 roku Czechosłowacja zbrojnie napadła na jego polską część. Czechosłowacki zabór Śląska Cieszyńskiego po rzekę Olzę (Zaolzie) został usankcjonowany w lipcu 1920 roku przez Radę Ambasadorów w Paryżu. W 1938 roku Polska wykorzystwała międzynarodowy kryzys wokół Czechosłowacji do pokojowego odebrania jej Zaolzia. W czasie II wojny światowej polski rząd w Londynie zabiegał o realizację idei federacji środkowoeuropejskiej, której fundamentem miała być konfederacja polsko-czechosłowacka. Ugrupowania polityczne w okupowanej Polsce, z wyjątkiem piłsudczykowskich, potępiały przedwojenną politykę ministra spraw zagranicznych Józefa Becka wobec Czechosłowacji i krytykowały sposób odebrania jej Zaolzia. Jednak wszystkie polskie ugrupowania w kraju oraz partie tworzące polski rząd na uchodźstwie odrzucały żądanie czechosłowackich władz emigracyjnych zwrotu po wojnie Zaolzia. Dla dobra wzajemnych stosunków proponowały czechosłowackiej stronie bilateralne negocjacje lub arbitraż.

Słowa kluczowe: Śląsk Cieszyński, Zaolzie w myśli politycznej Polski podziemnej, konfederacja polsko-czechosłowacka, stosunki polsko-czechosłowackie w czasie II wojny światowej

W październiku 1938 roku Polska zajęła Zaolzie. Wykorzystała trudną sytuację międzynarodową Czechosłowacji, której Niemcy oderwały część ziem zamieszkałych przez mniejszość niemiecką. Sojusznicy Czechosłowacji — Francja i ZSRR — nie udzielili jej pomocy¹. Polska zrewanżowała się w ten sposób za jej atak na Śląsk

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Delegatura Rządu na Kraj (dalej: DR), Departament Informacji i Prasy (dalej: DIP), sygn. 202/III—30; E. MORAVEC: *Das Ende der Benesch-Republik: Die tschechoslowakische Krise 1938*. Prag 1941, s. 248—249; Zakład Narodowy im. Ossolińskich (dalej: ZNO), Papiery Klaudiusza Hrabycy (dalej: PKH), sygn. 16367/II; M. SOKOLNICKI: *Problematyka polska w XX wieku na tle polityki międzynarodowej*. [Maszynopis] 1955, s. 27—28; zob. T. KISIELEWSKI: *W sprawie oceny polityki polskiej wobec Czechosłowacji w 1938 roku*. „Przegląd Hi-

Cieszyński w styczniu 1919 roku, w wyniku którego straciła jego przemysłową część z ludnością polską. W 1919 roku to Praga wykorzystała trudne położenie militarne Polski — antyniemieckie powstanie w Wielkopolsce, wojny z Rosją Radziecką i Zachodnio-Ukraińską Republiką Ludową. Do rozbicia przez Niemcy w marcu 1939 roku Czechosłowacja nie pogodziła się z utratą Zaolzia na rzecz Polski².

Po przegranej wojnie we wrześniu 1939 roku polski rząd na emigracji oraz ugrupowania w kraju, poza piłsudczykowskimi, oskarżały sanacyjny reżim o brak przygotowania Polski do wojny i porozumień z państwami regionu. Za błąd uznały zajęcie Zaolzia w 1938 roku³, co rzekomo pomogło Niemcom w zniszczeniu Czechosłowacji. Krytyka antyczechosłowackiej polityki ministra Józefa Becka wynikała również z tego, że premier gen. Władysław Sikorski ogłosił koncepcję integracji Europy Środkowej z pomocą zachodnich mocarstw⁴. Jej podstawą polityczną, go-

storyczny” 1997, nr 2 (88), s. 334; M.J. ZACHARIAS: *Sytuacja międzynarodowa i polityka zagraniczna Polski w latach 1936—1939*. „Kwartalnik Historyczny” 1997, nr 3, s. 41—69; M.P. DESZCZYŃSKI: *Czynnik polski w przygotowaniach obronnych Czechosłowacji w 1938 roku*. „Kwartalnik Historyczny” 2000, nr 3, s. 91—112.

² M. BORÁK: *Śląsk Cieszyński w latach 1938—1945*. W: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. VALENTA. Ostrawa—Praga 1992, s. 104—106; E. DŁUGAJCZYK: *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1918—1939*. Katowice 1993, s. 188; M.W. WANATOWICZ: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego 1918—1945*. Katowice 1994, s. 174—175; R. ŽÁČEK: *Těšínsko v československo-polských vztazích v letech 1939—1945*. Český Těšín 2000, s. 9; D. GAWRECKI: *Dějiny českého Slezska 1740—2000*. T. 2. Opava 2003, s. 373—376.

³ *Polska i Czechosłowacja*. „Robotnik” (z 2 października) 1938, nr 278, s. 2 (z radością PPS podkreślała, że Polska odzyskała Zaolzie samodzielnie i pokojowo); *Jesteśmy obywatelami wolnej Polski*. „Robotnik Śląski” (z 10 października) 1938, nr 41, s. 1 (PPS na Zaolziu stwierdziła, że została naprawiona krzywda wyrządzona w 1920 roku Polsce i narodowi przez zachodnie mocarstwa); *Niezapomniane chwile w Cieszynie*. „Polonia” (z 4 października) 1938, nr 5016, s. 4 (chrześcijańska demokracja uważała, że został naprawiony upokarzający i bezlitosny dyktat Rady Ambasadorów z 1920 roku, który rozdarł polską ziemię na Śląsku Cieszyńskim. W końcu znikła nienaturalna nazwa „Śląsk Zaolziański”); *Telegram Paderewskiego*. „Polonia” (z 5 października) 1938, nr 5017, s. 1 (w telegramie do prezydenta Ignacego Mościckiego Ignacy Paderewski gratulował mu z okazji odzyskania odwiecznie polskiej ziemi śląskiej); *List Zarządu Głównego Stronnictwa Pracy do Ignacego Paderewskiego z okazji przyłączenia Śląska Zaolziańskiego do Polski*. Nr 168. W: *Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego*. T. 4. Red. A. PIBER, W. STANKIEWICZ. Wrocław 1974, s. 172 (przebywający w Szwajcarii Paderewski przyjął z zadowoleniem list Zarządu Głównego Stronnictwa Pracy z 2 października 1938 roku z okazji powrotu Zaolzia do Polski, podpisany m.in. przez prezesa Rady Naczelnej SP gen. Józefa Hallera, Józefa Kwasięborskiego, płk. Izzydora Modelskiego, gen. Mariana Kukieła i gen. Władysława Sikorskiego); A. PASTERNAK: *Ludowcy wobec kryzysu polsko-czechosłowackiego w 1938 roku*. W: *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918—1945*. Red. E. ORŁOF. Rzeszów 1992, s. 127 (nadzwyczajny Kongres Stronnictwa Ludowego w rezolucji z 9 października z radością witał powrót Zaolzia do macierzy); K. DUNIN-WĄSOWICZ: *Historyk, socjalista, pamiętnikarz*. Warszawa 2012, s. 44.

⁴ *Odezwa Rządu z dnia 18 XII 1939 r. do ogółu społeczeństwa w kraju*. „Monitor Polski” [Angers] (z 19 grudnia) 1939, R. 22, nr 277—284. W: *Rzeczpospolita Polska czasu wojny. Dziennik Ustaw RP i Monitor Polski 1939—1945*. Red. A.K. KUNERT. Warszawa 1999; ZNO, Papiery Kazimierza

spodarczą i obronną miała być federacja polsko-czechosłowacka⁵. W latach 1940—1942 prezydent Edvard Beneš zawarł z Polską umowy o związku państwowym (konfederacja). Domagał się jednak zgody w tej kwestii ZSRR oraz zwrotu Zaolzia⁶. Sprawy granic Polski i Czechosłowacji wzbudzały kontrowersje. W Sikorski przekonywał E. Beneša, że nie było obojętne dla siły związku, w jakich granicach wyszłyby z wojny oba państwa⁷. Oczekiwał od niego poparcia granicy ryskiej i deklarował pomoc w ustanowieniu strategicznej granicy czechosłowacko-niemieckiej. E. Beneš obiecywał tylko neutralność w sporze polsko-radzieckim. Domagał się od Polski podobnego stanowiska w sporze Czechosłowacji z Węgrami. W Sikorski przypomniał

Sosnkowskiego (dalej: PKS), sygn. 16523/II, s. 21—30, Protokół posiedzenia Rady Gabinetowej z 17 VIII 1940; Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS), sygn. PRM35, s. 82—88, Protokół z posiedzenia KPM z 30 VII 1940 r. w Londynie; ibidem, s. 104—113, Podstawowe zasady i tezy główne polskiej polityki zagranicznej. 1811/X/40. 19.08.1940; ibidem, s. 136—143, Protokół z posiedzenia KPM z 24 VIII 1940; ibidem, sygn. PRM59d, s. 24—25, Działalność Biura Prac Politycznych, Ekonomicznych i Prawnych, 20.06.1941; Z. MAZUR: *Stosunek Wielkiej Brytanii do idei zjednoczenia Europy w okresie II wojny światowej*. „Przegląd Zachodni” 1977, nr 2, s. 1—22; E. DURACZYŃSKI: *Rząd polski na uchodźstwie 1939—1945*. Warszawa 1993, s. 86—87; R. ŻURAWSKI [vel GRAJEWSKI]: *Foreign Office wobec stosunków polsko-czechosłowackich (listopad 1940—sierpień 1942)*. W: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością Czesi — Polacy — Słowacy 1938/39—1945—1989*. Cz. 1. Red. P. BŁAŻEK, P. JAWORSKI, Ł. KAMIŃSKI. Warszawa 2007, s. 110—111.

⁵ J. NĚMEČEK: *Edvard Beneš i Władysław Sikorski: spojrzenie ze strony czeskiej*. „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 3 (32), s. 119—134; IDEM: *Československo-polské vztahy na počátku 2. světové války: složitá cesta k jednání o konfederaci*. „Český časopis historický” 2002, nr 2 (100), s. 335—378; E. PONCZEK: *Idea federacji europejskiej w polskiej myśli politycznej (1939—1945)*. W: *Proces integracji Polski z Unią Europejską*. Red. P. DOBROWOLSKI, K. STOLARCZYK. Katowice 2001, s. 211—212; J.R. SIELEZIN: *Idea federacji polsko-czechosłowackiej jako element gry politycznej w latach 1939—1943*. W: *Europa Środkowo-Wschodnia w polskiej myśli politycznej*. Red. M. DYMARSKI, J. JUCHNOWSKI. Wrocław 2004, s. 137—138; M.K. KAMIŃSKI: *Edvard Beneš kontra generał Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939—1943*. Warszawa 2005, s. 74—77.

⁶ IPMS, sygn. PRM19, s. 65—71, Rozmowa Raczyński—Beneš, Londyn 23.08.1940; ibidem, sygn. PRM38h; H. РІРКА: *Problemy Europy Środkowej*. „Čechoslovak” (z 23 maja) 1941, nr 21, s. 2—7; ZNO, PKS, sygn. 16536/II, s. 22—33, Memorandum Beneša do Sikorskiego, Londyn 1.11.1940; ibidem, s. 139—142, List Beneša do Sikorskiego z 25 II 1941; J. NĚMEČEK: *Czechosłowacko-polskie koncepcje federacyjne w okresie drugiej wojny światowej*. W: *Europa unii i federacji. Idea jedności narodów i państw od średniowiecza do czasów współczesnych*. Red. K. ŚLUSAREK. Kraków 2004, s. 344—347; R. BARON: *Wzajemne postrzeganie się Polaków i Czechów na przykładzie polskich i czechosłowackich elit politycznych na emigracji (1939—1945)*. W: *Między przymusową przyjaźnią...* Cz. 1..., s. 96—100.

⁷ List Sikorskiego do Beneša. Londyn 3.12.1940. W: *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej: zbiór dokumentów*. Red. S. STANISŁAWSKA. Warszawa 1965, nr 121, s. 185—187; Pismo W. Sikorskiego do E. Benesza w sprawie granicy polsko-czechosłowackiej oraz stosunku ZSRR do projektowanej konfederacji polsko-czechosłowackiej. Londyn 18.06.1941. W: *Sprawa polska...*, nr 6, s. 265—266.

mu jego zgodę na zwrot Zaolzia w liście z 26 września 1938 roku do prezydenta Ignacego Mościckiego i czechosłowacką agresję na Śląsk Cieszyński w 1919 roku, ale potępił ultimatum J. Becka z 30 września 1938 roku⁸. Za brak porozumienia polsko-czechosłowackiego w latach 1918—1938 i za przyjęcie dyktatu z Monachium E. Beneš winił, oprócz Francji i Wielkiej Brytanii, Polskę⁹. W. Sikorski zaznaczył, że to Czechosłowacja nie chciała sojuszu wojskowego z Polską w obawie przed wojną z Niemcami bądź ZSRR¹⁰. W lipcu 1942 roku polski premier proponował odłożyć licytację wzajemnych sporów oraz praw i krzywd w sprawie cieszyńskiej i przejść do kwestii związku obu państw. Było to istotne dla ich powojennego bezpieczeństwa i rozwoju oraz dla układu stosunków w Europie Środkowej¹¹. Do końca wojny obie strony nie porozumiały się w kwestii granicy wspólnej i z pozostałymi sąsiadami. Czechosłowacja nie była zainteresowana powiększaniem Polski na zachodzie¹², a na

⁸ ZNO, PKS, sygn. 16536/II, s. 132—133, List Sikorskiego do Beneša z 10 II 1941; ibidem, s. 139, List Beneša do Sikorskiego z 25 II 1941; ibidem, s. 186—188, List Sikorskiego do Beneša z 18 VI 1941; ibidem, s. 208, List Beneša do Sikorskiego z 6 X 1941 (Beneš uznał list do Mościckiego za wymuszony); IPMS, sygn. PRM38a, s. 74—76, List Sikorskiego do Beneša. 2429/XIV/41. Londyn 21.10.1941; ibidem, s. 97—110, List i memorandum Beneša do Sikorskiego dotyczącego listu z 18 VI 1941 r. Čj.1887/dův/41. Londyn 27.10.1941. Polski rząd wypomniał Benešowi jego zgodę na rektyfikację granicy z Polską, zob. IPMS, sygn. PRM19, s. 14, Prezydent Edvard Beneš do Prezydenta Ignacego Mościckiego. Praha 22.09.1938; ibidem, s. 15, Prezydent Ignacy Mościcki do Prezydenta Edvarda Beneša. Warszawa 27.09.1938; ibidem, s. 16—17, Poseł Kazimierz Papée do Ministra Spraw Zagranicznych Kamila Krofta. Praga 27.09.1938; ibidem, s. 18—19, Minister Spraw Zagranicznych Kamil Krofta do Posła Kazimierza Papée. Praha 30.09.1938.

⁹ IPMS, sygn. PRM38f, s. 57, Sprawozdanie prasowe nr 8. Poselstwo RP przy Rządzie Czechosłowackim. Nr 162/Va. Londyn 21.05.1941 (wywiad Beneša dla holenderskiego „Vrij Neederland” w Londynie); AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-30, E. MORAVEC: *Das Ende der Benesch-Republik*, s. 242, 245—247; T. KISIELEWSKI: *Federacja środkowoeuropejska*. Warszawa 1991, s. 151—155; R. ŽÁČEK: *Projekt československo-polské konfederace v letech 1939—1943*. Opava 2001, s. 22—23.

¹⁰ T. KISIELEWSKI: *Federacja środkowoeuropejska...*, s. 195—197.

¹¹ IPMS, sygn. PRM64/1, s. 12—20, List Sikorskiego do Beneša. Londyn 25.07.1942 (proponował kompromis w sprawie Zaolzia po powołaniu konfederacji); ibidem, sygn. PRM64/2, s. 5, Notatka o uchwale Czechosłowackiej Rady Państwa. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. L.dz.145/taj./42. 29.05.1942.

¹² *Do kogo należy Śląsk musi należeć Szczecin. Bałtyk dla Polski i Czechosłowacji*. „Dziennik Polski” (dalej: DP), (z 27 lipca) 1942, nr 628, s. 2; IPMS, sygn. PRM59c, s. 4—8, List wiceadmirała Świrskiego do ministra Seydy. L.dz.149/taj. 4.03.1941 (uważał, że należało ze względów strategicznych i współpracy gospodarczej z Czechosłowacją wcielić do Polski Szczecin i Zatokę Pomorską z wyspami Uznam i Wolin); ibidem, sygn. PRM94, s. 15—16, List gen. Klimeckiego do ministra Seydy. Sztab Naczelnego Wodza. L.dz.152op.tj. Londyn 8.02.1943 (na polsko-czeskiej komisji wojskowej wysunął jako zachodnią granicę polsko-czeskiego związku linię Odry i Nysy Łużyckiej jako maksymalne żądania Polski. Zdaniem T. Klimeckiego, poparli to czescy wojskowi); ibidem, s. 13—14, List ministra Seydy do gen. Tadeusza Klimeckiego. Ministerstwo Prac Kongresowych. L.dz.130/43. Londyn 11.02.1943 (Seyda napisał, że czescy politycy nie poparli polskiego „maksymalizmu” do Odry i Nysy Łużyckiej. Żądali od Niemiec hrabstwa kłodzkiego i części Górnego Śląska wokół Ostrawy).

Górnym Śląsku rywalizowała z nią o poniemieckie tereny przemysłowe. Chciała współpracy w sprawie pozbycia się jak największej liczby Niemców z obu państw¹³.

Wejście w czerwcu 1941 roku ZSRR do koalicji antyhitlerowskiej utrudniło polsko-czechosłowackie negocjacje¹⁴. Polska chciała pogłębiania stosunków obu państw w czasie wojny¹⁵. W drugiej połowie 1942 roku dialog polsko-czechosłowacki został przerwany. Wpłynęły na to negatywny stosunek ZSRR do konfederacji obu państw i jego uznanie Czechosłowacji w granicach z września 1938 roku¹⁶. Z kolei Wielka Brytania i Francja unieważniły układ monachijski¹⁷. Ich noty nie obejmo-

¹³ IPMS, sygn. PRM64/3, s. 5—7, Sprawozdanie z rozmowy E. Raczyńskiego z prezydentem Benešem. Londyn 7.01.1942. Beneš był za korektami granic na rzecz Niemiec i Węgier, aby wykorzystać je jako pretekst do wysiedlenia Niemców i Węgrów z Czechosłowacji. Był za ograniczeniem praw mniejszościowych, wynikających z traktatu wersalskiego. Ibidem, s. 8—10, Projektowany przez rząd czechosłowacki program rozwiązania zagadnienia Niemców sudeckich. Zał. 1 do sprawozdania nr 49/178. Londyn 29.11.1941 (Ripka mówił o planie wysiedlenia Niemców i zajęcia niemieckiego Śląska po Odrę i Racibórz. Czesi chcieli zająć tereny uprzemysłowione); ibidem, s. 11—15, Sprawozdanie z rozmowy E. Raczyńskiego z ministrem Ripką. ER/MG nr 49/178. Londyn 29.11.1941; ibidem, s. 46—47, W sprawie przyszłych stosunków Czechosłowacji z Niemcami, Londyn 7.11.1942; zob. P.M. MAJEWSKI: *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach*. Warszawa 2001, s. 275—277; P. PAŁYS: *Czechosłowackie roszczenia graniczne wobec Polski 1945—1947: Racibórz, Głubczyce, Kłodzko*. Opole 2007.

¹⁴ IPMS, sygn. 38h, s. 15—17, Wystąpienie ministra Masaryka 18 VII 1941 w BBC (uważał, że uznanie władz emigracyjnych przez Wielką Brytanię i układ z ZSRR oznaczało powrót Czechosłowacji do przedmonachijskich granic); H. RIPKA: *Masarykowa i Beneszowa koncepcja*. „Čechoslovák” (z 25 lipca) 1941, nr 30, s. 18—20; IPMS, sygn. PRM.K.15; J. MASARYK: *Kontratak wolności*. „Čechoslovák” (z 8 sierpnia) 1941, nr 32, s. 76 (Układ Polski z ZSRR miał ułatwić rozmowy z Czechosłowacją); IPMS, sygn. PRM64/3, s. 32, Spotkanie Sikorskiego i Raczyńskiego z Benešem i Ripką, Londyn 21.05.1942. Od 1942 roku Beneš pozbywał się zwolenników współpracy z Polską i krytyków jego proradzieckiej polityki. IPMS, sygn. PRM64/4, s. 2—12, Sprawa Osuskęgo. Londyn 10.04.1942; ibidem, s. 14—20, Czechosłowacka polityka wewnętrzna obozu Beneša. Londyn 16.07.1942; ibidem, s. 35, Notatka o usunięciu ministrów Nečasa i Outraty. Londyn 20.11.1942.

¹⁵ IPMS, sygn. PRM.K.18, s. 35, Rezolucje Rady Narodowej popierające konfederację polsko-czechosłowacką i unię bałkańską w celu zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa Europie Środkowej i o konieczności dalszych rozmów polsko-czechosłowackich. Londyn 26.06.1942.

¹⁶ IPMS, sygn. PRM73/4, s. 185, Rozmowa Kot — Fierlinger. Nr 527. Kujbyszew czerwiec 1942; ibidem, s. 318, „Prawda” o układzie monachijskim z 1938 r. („Przekreślona karta historii”). Nr 98. Kujbyszew wrzesień 1942; ibidem, sygn. PRM92, s. 191—192, Notatka A. Romera dla Sikorskiego. Komitet Koordynacyjny. Londyn 3.06.1942 (w majowej rezolucji Czechosłowacka Rada Państwa żądała od Polski zwrotu Zaolzia i współdziałania z ZSRR w kwestiach bezpieczeństwa Europy Środkowej); ibidem, sygn. PRM64/3, s. 34—36, List Raczyńskiego do Sikorskiego. Londyn 14.08.1942 (informował generała, że 13 czerwca Masaryk domagał się od niego zgody Londynu i Waszyngtonu dla powołania konfederacji. Obiecał przekonać Beneša, aby zgodził się na nią bez uznania ZSRR. Sprawę Zaolzia załatwiono by po uzgodnieniu konfederacji. Raczyński radził, aby wobec Beneša stale wysuwać konieczność wspólnej obrony i poprawy granic z Niemcami).

¹⁷ *Przekreślenie Monachium aktem sprawiedliwości dziejowej*. DP (z 6 sierpnia) 1942, nr 636, s. 1; IPMS, sygn. PRM64/3, s. 38—39, Notatka z rozmowy A. Romera z ministrem Lichnerem. Londyn 8.09.1942 (Lichner, Słowak, uważał, że Polska powinna uznać oficjalnie układ monachijski za

wały Zaolzia. Pod koniec 1942 roku Czechosłowacja zaproponowała Polsce już tylko sojusz na 20 lat przeciwko Niemcom. Po zakończeniu wojny jej wojska miały obsadzić Zaolzie. Podkreślała potrzebę porozumienia się z ZSRR jako warunek sojuszu obu państw¹⁸. ZSRR traktował Europę Środkową jako część swojej strefy wpływów¹⁹. Po zerwaniu polsko-radzieckich stosunków dyplomatycznych w 1943 roku Czechosłowacja zaprzestała rozmów o konfederacji²⁰. W tym czasie radziecka prasa pisała o zajęciu Zaolzia jako brutalnym akcie przemocy Polski w sojuszu z Niemcami

nieważny i oddać Słowacji ziemie zajęte jej w 1938 roku. Osłabiłoby to czeskich rusofilów, którzy posługiwali się instrumentalnie problemem Zaolzia).

¹⁸ IPMS, sygn. PRM64/4, s. 24—25, Minister Ripka na temat federacji polsko-czechosłowackiej. Zał. 2. L.dz.285. Nr 174/717/III, 26.06.1942 (Czechosłowacja miała się odrodzić na wzór I Republiki); ibidem, sygn. PRM64/3, E. RACZYŃSKI: *Materiały na konferencję Sikorski—Beneš*. Londyn 10.11.1942, s. 40—42 (informował, że na spotkaniu 8 października Masaryk i Ripka żądali unieważnienia układów monachijskich i granic Czechosłowacji z 1938 roku oraz negocjacji w sprawie Zaolzia. Raczyński uwarunkował porozumienie od ich zgody na powołanie konfederacji w czasie wojny, wzajemne uznanie integralności terytorialnej obu państw i sprawy Zaolzia za otwartą. Jego propozycja została odrzucona); ibidem, Notatka dla Pana Ministra. Londyn 10.11.1942, s. 43—44 (Czechosłowacja uzależniła dalsze rozmowy z Polską o konfederacji od zwrotu Zaolzia albo arbitrażu); ibidem, s. 48—55, Raczyński o stanie stosunków polsko-czechosłowackich. JKM/KG.5, Londyn 10.11.1942 (w sprawie Zaolzia był za arbitrażem. Polska nie mogła go oddać Czechosłowacji z powodu ludności polskiej i wykorzystania tego faktu przez ZSRR w sporze o granicę ryską. Oceniał, że szansa na polubowne załatwienie sprawy Zaolzia była nikła. Zgoda na arbitraż miała podtrzymać rozmowy z Czechosłowacją o konfederacji); ibidem, s. 56—61, Sprawozdanie z rozmowy premiera generała Władysława Sikorskiego i ministra Raczyńskiego z prezydentem Benešem oraz ministrami Masarykiem i Ripką 15 XI 1942 r. ER/MG nr 49/C/14 (Beneš uważał, że w 1938 roku tylko ZSRR nie zawiódł Czechosłowacji. Przez Becka nie podjął decyzji o walce z Niemcami. Żądał zwrotu Zaolzia); T. KISIELEWSKI: *Federacja środkowoeuropejska...*, s. 204; R. ŽÁČEK: *Projekt československo-polské...*, s. 62.

¹⁹ IPMS, sygn. PRM103/5, s. 1—2, Pismo Ministerstwa Informacji i Dokumentacji z wiadomościami z polskich kół komunistycznych o różnych tendencjach sowieckich w odniesieniu do polityki polskiej. 724/43/46/tj. EW/WW. Londyn 19.01.1943; ibidem, s. 3, Pismo MID z wiadomościami kół komunistycznych o możliwościach osiągnięcia porozumienia pomiędzy Polską a ZSRR. 880/43/46/tj. EW/WW. Londyn 23.01.1943; ibidem, s. 4, Pismo MID z wiadomościami kół komunistycznych, że zaostrzony radziecki kurs wobec Polski stanowi fragment politycznej ofensywy antyalianckiej. 1002/43/46/tj. EW/WW. Londyn 27.01.1943; ibidem, s. 5—6, Pismo MID z wiadomościami z urzędowych kół brytyjskich, że sowieckie wystąpienie przeciwko Polsce spowodowane zostało memorandum w sprawie granic wschodnich i bloku środkowoeuropejskiego, złożonego w Waszyngtonie przez gen. Sikorskiego. 2002/43/48 EW/WW. Londyn luty 1943 (radzieccy agenci sugerowali stronie polskiej, że kryzys z Polską wynikał z obawy o interesy ZSRR w Europie Środkowej. Jeśli Polska uzgodniłaby z nim jej integrację, zalegalizowała partię komunistyczną, oddała Czechom Zaolzie i uznała jego żądania terytorialne wobec państw bałtyckich i Rumunii, to ZSRR zawarłby z nią porozumienie, nawet o granicy ryskiej. Brytyjczykom sugerowali, że jeśli mocarstwa będą informować go o swoich planach, to kryzys w koalicji da się polubownie rozwiązać).

²⁰ *Czechosłowacja a Polska (Rząd czeski unika związania się z Polską*. „The Sunday Times” z 1 marca 1943). DP (z 3 marca) 1943, nr 812, s. 1; zob. M.K. КАМИŃСКИ: *Edvard Beneš we współpracy z Kremlem: polityka zagraniczna władz czechosłowackich na emigracji 1943—1945*. Warszawa 2009.

wobec Czechosłowacji w 1938 roku²¹. Sprawę Zaolzia E. Beneš raz bagatelizował jako „bez większego znaczenia dla ludzi poważnie myślących”. Innym razem zarzucał Polsce, że była „wyolbrzymiona i zużyta po myśli jej tendencji antysowieckich i proniemieckich”²². W Czechosłowackiej Radzie Państwa wiceminister Hubert Ripka, mówiąc 17 maja 1943 roku o powodach zerwania rozmów o konfederacji, wymienił brak zgody Polski na oddanie czechosłowackich ziem zajętych przez nią w 1938 roku²³. W przyjętej rezolucji oskarżono Polskę o rozbijanie antyhitlerowskiej koalicji, uleganie Niemcom w sprawie Katynia, niechęć oddania Zaolzia po deklaracji mocarstw w sprawie czechosłowackich granic, popieranie czeskiej i słowackiej opozycji, o brak stanu wojny z Węgrami²⁴. W maju do czechosłowackich żołnierzy w Wielkiej Brytanii minister spraw zagranicznych Jan Masaryk mówił, że Czechosłowacja odrodzi się w przedmonachijskich granicach i z Zaolziem²⁵. Brytyjska i szwedzka opinia publiczna określiły politykę E. Beneša dziejową nemezis w stosunkach z Polską²⁶. Gdy Hitler atakował Czechosłowację w 1938 roku, antyczechosłowacką polityką J. Beck wsparł *de facto* Niemcy. Podobnie postępował E. Beneš od 1941 roku, wspierając antypolską politykę ZSRR²⁷.

W Radzie Narodowej 25 maja E. Raczyński zaproponował negocjacje w sprawie Zaolzia. Podtrzymał gotowość Polski do kontynuowania rozmów o konfederacji²⁸.

²¹ ZNO, sygn. 294073; *Moskwa o Czechosłowacji*. DP (z 28 maja) 1943, nr 884, s. 4.

²² ZNO, PKS, sygn. 16531/II, *Scripta monent* (recenzja *Nowej polityki słowiańskiej*). „Listy z Londynu” (z 7 maja) 1943, nr 5, s. 108; R. ŽÁČEK: *Projekt československo-polské...*, s. 97, 174.

²³ IPMS, sygn. PRM110, s. 157—158, Poufny Biuletyn Polityczny nr 32. MSZ. Londyn 21.05.1943; *Punkt widzenia Czechosłowacji na stosunki polsko-czeskie*. DP (z 19 maja) 1943, nr 876, s. 4; *Walczymy by małym narodom zapewnić egzystencję*. DP (z 21 maja) 1943, nr 878, s. 1; zob. M.K. KAMIŃSKI: *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945—1948*. Warszawa 1990, s. 13.

²⁴ *Sprawa stosunków Polski i Czechosłowacji*. DP (z 3 czerwca) 1943, nr 889, s. 1; zob. M. PUŁASKI: *Edward Beneš o projektach konfederacji czechosłowacko-polskiej w latach II wojny światowej*. W: *Z dziejów Europy Środkowej w XX wieku*. Red. M. PUŁASKI. Kraków 1997, s. 153—169.

²⁵ IPMS, sygn. PRM94, s. 46—47, Przemówienie ministra J. Masaryka do wojska czechosłowackiego. Londyn 20.05.1943; *ibidem*, sygn. PRM108, s. 12, Rozmowa urzędnika Ministerstwa Informacji i Dokumentacji z przedstawicielem Austrii Office byłym posłem Aliną. L.dz.1906/43ZK. Londyn 22.02.1943 (w sprawie Zaolzia Beneš liczył na pomoc ZSRR oraz amerykańskich Żydów, którzy mieli popierać jego postulaty na konferencji pokojowej).

²⁶ *Podział sfer wpływów? Szwedzi o pakcie czesko-sowieckim*. DP (z 15 grudnia) 1943, nr 1055, s. 4; IPMS, sygn. PRM.L.1, s. 252—253, Tygodniowy przegląd prasy 16—23 I 1944. Brytyjska opinia publiczna o konflikcie polsko-radzieckim w styczniu 1944 r. Stanowisko Czechów. Londyn 25.01.1944.

²⁷ IPMS, sygn. PRM94, s. 36—43, Rozmowa prof. Górki z prezydentem E. Benešem z 14 IV 1943 r. Londyn 17.04.1943 (Olgierd Górka mówił mu, że jego zgoda na zabór połowy Polski przez ZSRR była taką samą polityką, jak polityka Becka w 1938 roku wobec Czechosłowacji. Zniknęła po Monachium, potem Polska. Po „wschodnim Monachium” zniknie Polska, potem Czechosłowacja); *Przemówienie Beneša*. DP (z 24 grudnia) 1943, nr 1063, s. 1; zob. S. KIRKOR: *Rola Benesa w sprawie polskiej w 1944 r.* „Zeszyty Historyczne” 1973, nr 26, s. 39—56; S. MICHNIK: *Jeszcze o rozmowach Benesa na Kremlu*. „Zeszyty Historyczne” 1975, nr 32, s. 215—218.

²⁸ *Stosunki Polski z Czechosłowacją*. DP (z 26 maja) 1943, nr 882, s. 1—3.

W rezolucji z 8 czerwca 1943 roku Rada Narodowa dla dobra pokoju w Europie Środkowej deklarowała wolę porozumienia z Czechosłowacją, naprawiającego błędy obu stron z okresu międzywojennego²⁹. Polską reakcją na czeskie żądania zwrotu Zaolzia było powstanie Koła Ślązaków Cieszyńskich (wchodziło do Związku Ślązaków z Kołem Ślązaków) w Wielkiej Brytanii z Feliksem Olszakiem i Bogusławem Kożuszniakiem. Jego członkowie prowadzili silną propagandę za pozostaniem Śląska Cieszyńskiego w Polsce³⁰. W 25. rocznicę zawarcia umowy z 1918 roku o podziale Śląska Cieszyńskiego na zasadzie etnicznej członek Komisji Spraw Zagranicznych Rady Narodowej B. Kożuszniak przypominał, że nie byłoby w 1938 roku sprawy Zaolzia, gdyby w styczniu 1919 roku Czesi nie napadli na polską część Śląska Cieszyńskiego. Społeczności lokalne Polaków i Czechów uregulowały pokojowo w listopadzie 1918 roku jego podział. To Praga i Warszawa wywołały spór, trwający od 1919 roku. Problem związany z tym obszarem narastał w okresach sporów obu państw, mimo że twierdziły one, iż jego znaczenie było drugorzędne we wzajemnych stosunkach. B. Kożuszniak uważał, że Śląsk Cieszyński powinien być mostem łączącym oba sfederowane państwa³¹.

Władze podziemne w kraju pozytywnie ustosunkowały się do konfederacji z Czechosłowacją, która zrozumiała swoje błędy wobec Polski z lat 1918—1938³². Delegaturę Rządu na Kraj irytowało, że od czasu wojny niemiecko-radzieckiej Czesi widzieli w ZSRR wyzwoliciela Europy Środkowej³³. Popierała natomiast po-

²⁹ *W interesie Polski i Czechosłowacji leży zgodne porozumienie*. DP (z 9 czerwca) 1943, nr 894, s. 1—2.

³⁰ B. KOŻUSZNIK: *O współpracy polsko-czechosłowackiej*. „Robotnik Polski w Wielkiej Brytanii” (dalej: RPWB) (z 15 marca) 1942, nr 6, s. 3; IDEM: *Uwagi o współpracy polsko-czechosłowackiej*. RPWB (z 1 września) 1942, nr 17, s. 2; IPMS, sygn. PRM112/2, s. 265—266, List F. Olszaka do premiera Mikołajczyka. 29.09.1943; ibidem, s. 270—271, List Związku Ślązaków do premiera Mikołajczyka. Londyn 8.10.1943; ibidem, sygn. PRM64/2, s. 9, Notatka z posiedzenia Rady Narodowej z 14 lipca 1942 r.; zob. K. NOWAK: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego po 1918 roku*. W: E. BUŁAWA et al.: *Śląsk Cieszyński, zarys dziejów*. Cieszyn 1998, s. 119.

³¹ *Zgoda buduje, niezgoda rujnuje. 25-lecie umowy co do Śląska Cieszyńskiego*. DP (z 5 listopada) 1943, nr 1021, s. 2.

³² *W poszukiwaniu przyszłej mocy. Geneza i znaczenie konfederacji polsko-czechosłowackiej; Układ o konfederacji polsko-czechosłowackiej*. „Rzeczpospolita Polska” (dalej: RP) (z 5 lutego) 1942, nr 3, s. 1—2; *Przyjaźń polsko-czechosłowacka*. RP (z 31 marca) 1942, nr 5, s. 63; *O zbliżeniu Polaków i Czechosłowaków za granicą*. RP (z 20 maja) 1942, nr 8, s. 118; DR, Biuro Prezydzialne (dalej: BP), sygn. 202/I-33, Towarzystwo Badań Zagadnień Środkowej Europy, *Zagadnienie Europy Środkowej i kwestia pokoju*. Wydawnictwo Badań Zagadnień Środkowej Europy. Warszawa 1943, s. 270—319; zob. M.S. WOLAŃSKI: *Emigracyjne kluby federalne środkowo- i wschodnioeuropejskie w latach 40. XX w.* W: *O nowy kształt Europy*. Red. J. KŁOCZOWSKI, S. ŁUKASIEWICZ. Lublin 2003, s. 177—187.

³³ *Układ czechosłowacko-radziecki*. RP (z 6 sierpnia) 1941, nr 9—10, s. 1; *Czesi w walce z Niemcami*. RP (z 28 listopada) 1941, nr 18, s. 4—5; IPMS, sygn. PRM46a, s. 384, Delegat: *Postawa polityczna społeczeństwa polskiego* (negatywne wrażenie wywarło odrębne zawarcie umowy o stosun-

wrót Czechosłowacji do granic z września 1938 roku i jej ewentualne roszczenia do wschodniej Saksonii (przede wszystkim Łużyc), ale bez Zaolzia i Rusi Podkarpackiej (granica polsko-węgierska). Współpraca z nią miała wydłużyć wspólną granicę na Dolnym Śląsku³⁴. Odra stałaby się wówczas polsko-czechosłowacką arterią gospodarczą³⁵. Władza podziemna przypominała, że w 1938 roku Zaolzie wróciło do macierzy. Jego polskość potwierdzała antyniemiecka działalność na tym terenie tylko Polaków³⁶. Ze względów gospodarczych podziemny parlament (PKP/KRP/RJN) przewidywał korektę granic na Zaolziu względem Czechosłowacji. Punktem wyjścia dla ustanowienia przyjaznej granicy na Śląsku Cieszyńskim miała być umowa z 5 listopada 1918 roku³⁷. Komenda Główna Armii Krajowej uważała, że Polska w październiku 1938 roku odzyskała Zaolzie zabrane jej w styczniu 1919 roku po agresji Czechosłowacji w trakcie jej walki o wschodnie granice³⁸. Racje etniczne i gospodarcze przemawiały za pozostawieniem Zaolzia przy Polsce, która zapewniłaby Czechom zamieszkałym na tym terenie udogodnienia gospodarcze i komunikacyjne. Dostaliby za to rekompensatę na Śląsku Opolskim i Dolnym Śląsku oraz pomoc w ich porozumieniu ze Słowakami. Wobec Słowacji były możliwe korekty w Czadeckiem i Orawie³⁹. Polska i Węgry utrzymałyby wspólną granicę na Rusi Podkarpackiej⁴⁰.

kach dyplomatycznych w lipcu 1941 roku przez Beneša z ZSRR. Budziło to w sferach inteligencji niewiarę w wartość unii polsko-czeskiej i wywołało nieufność do Czech).

³⁴ *Przyszłe granice Rzeczypospolitej pod względem strategicznym*. RP (z 17 grudnia) 1942, nr 22, s. 1—2; DR, BP, sygn. 202/I-34, s. 54—65a, Kierownik Komisji Spraw Zagranicznych Delegatury (Roman KNOLL): *Uwagi o naszej polityce międzynarodowej*, 22.07.1943.

³⁵ *O naprawienie jednego z głównych błędów Wersalu*. RP (z 14 października) 1942, nr 18, s. 2—3.

³⁶ *Zaolzie jest polskie*. „Ziemie Zachodnie Rzeczypospolitej” (dalej: ZZR) (maj—czerwiec) 1943, nr 3, s. 1; *Sabotaże na Śląsku mnożą się; Śląsk Cieszyński*. ZZR (lipiec—wrzesień) 1943, nr 4, s. 5—6; S. ZAHRAĐNIK: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskocieszyńskim i frysztaćkim) w latach 1939—1945*. Opole 1988, s. 20—23; M. BORÁK: *Śląsk Cieszyński...*, s. 108; D. GAWRECKI: *Dějiny českého Slezska 1740—2000*. T. 2..., s. 384—385.

³⁷ AAN, Rada Jedności Narodowej, sygn. 199/1, s. 22, Krajowa Reprezentacja Polityczna o przyszłych granicach Polski. 30.06.1943 (granica z Niemcami miała przebiegać od Starego Dębu przy Zalewie Odrzańskim do Santoka, Notecią, Wartą, zachodnią granicą powiatów Skwierzyna, Międzyrzecz, Babimost, Odrą przy Kleinitz, jej korytem do ujścia Oławy i wzdłuż niej, północnym działem wodnym Nysy Kłodzkiej do granicy sudeckiej z pozostawieniem hrabstwa kłodzkiego Czechom); S. KORBOŃSKI: *Polskie Państwo Podziemne*. Bydgoszcz 1990, s. 101—103; S. DZIĘCIOŁOWSKI: *Parlament Polski podziemnej 1939—1945*. Warszawa 2004, s. 61—62.

³⁸ *Uczymy się po czesku*. „Biuletyn Informacyjny” (dalej: BI) (z 7 stycznia) 1943, nr 1, s. 9—10.

³⁹ *Polska w powojennej Europie*. „Wiadomości Polskie” (z 4 grudnia) 1941, nr 56, s. 2—3; AAN, Komenda Główna Armii Krajowej (dalej: KG AK), Oddział VI Biuro Informacji i Propagandy (dalej: BIP), sygn. 203/VII-67, s. 18—21, Problem przyszłych granic Polski. Materiał dla prelegentów propagandowych. 1943; ibidem, sygn. 203/VII-1, KSZ Wolski (Jan RZEPECKI): *Wytyczne propagandowe nr 1/44*. Warszawa styczeń 1944, s. 3—5.

⁴⁰ *Pewna drobna rocznica w stosunkach polsko-węgierskich*. BI (z 3 grudnia) 1942, nr 47, s. 1—2; *Zebrańie polsko-węgierskiego Towarzystwa im. A. Mickiewicza*. BI (z 3 czerwca) 1943, nr 22, s. 5.

Raporty wywiadu AK i Delegatury ze Śląska Cieszyńskiego oraz Protektoratu Czech i Moraw wskazywały na brak poparcia narodu czeskiego dla konfederacji z Polską⁴¹. Opinia czeska antyniemieckiego sojusznika widziała w ZSRR, a nie w Polsce, a wobec sporu polsko-radzieckiego zachowywała neutralność. Domagała się zwrotu Zaolzia⁴². Na Śląsku Cieszyńskim tylko Polacy popierali konfederację, ale nie za cenę oddania Zaolzia⁴³. Czechów drażniło, że Polacy manifestowali publicznie swoją polskość na „czeskiej ziemi”. Podziemny Narodowy Komitet Czeski w Morawskiej Ostrawie przygotował obsadę administracyjną i policyjną czechosłowackiego Śląska Cieszyńskiego, w tym Zaolzia. Niepokoiła go polska aktywność zbrojna na Śląsku Cieszyńskim, na którym nie posiadał podobnych struktur⁴⁴. W celu sprowokowania konfliktu polsko-czeskiego Niemcy kolportowali na Śląsku Cieszyńskim mapkę powojennej Czechosłowacji z polskim Górnym Śląskiem i Krakowem⁴⁵. Po zbliżeniu się Armii Czerwonej do Śląska Cieszyńskiego Czesi rozpoczęły antypolską propagandę. Przygotowywali miejscową ludność do ustanowienia na tym obszarze

⁴¹ ZNO, PKS, sygn. 16565/II, s. 117, Nastroje czeskie na podstawie szeregu wiadomości. Meldunek zbiorowy nr 159 z 1 XI 1942 dla Oddziału Specjalnego Naczelnego Wodza. Poczta Kaliny nr 15/B/XII. Cz. B (wśród Czechów w Cieszyńskim dość rozpowszechniony nastrój odwetu za 1938 rok. Twierdzą, że Zaolzie musi wrócić do Czech, że tak postanowiono już w Londynie. Powołują się przy tym na audycje BBC. Poza tym silne wpływy komunistyczne wśród proletariatu czeskiego. Propolsko usposobiony jest konspiracyjny, narodowy Odbor. Idea federacji z Polską niedostatecznie rozumiana i spularyzowana wśród Czechów i Polaków w Cieszyńskim. Czesi obawiają się hegemonii polskiej. Konieczne wzajemnie uzgodnione audycje czeskie i polskie nadawane przez BBC, tłumaczące solidarność interesów); AAN, DR, DIP, SZ, sygn. 202/III-151, s. 60, Miesięczny przegląd sprawozdawczo-sytuacyjny spraw ziem wcielonych, I.P.S.O. do Sekcji Zachodniej. 31.10.1943; ibidem, sygn. 202/III-153, s. 5, Opinia o stosunkach na Zaolziu napisana przez działacza „Koła”, Si-I-cf/30, grudzień 1943; DR, BP, sygn. 202/I-19, s. 101—102, Notatka w sprawie Zaolzia do kraju. Orkan. DR, XVII BU1. 1943; KGAK, BIP, sygn. 203/VII-35, „Informacja Zachodnia”. Wydział Informacji. 10.02.1944, nr 16, s. 6.

⁴² IPMS, sygn. PRM106, s. 16, Depesza Kaliny nr 345 do Naczelnego Wodza. 12.03.1943.

⁴³ ChBP, sygn. PK-15/457, s. 7, Śląsk Cieszyński. Zaolzie sierpień 1943 (zdaniem Delegatury, wśród zaolziańskich Polaków „zasadniczo koncepcja federacji z Czechami cieszy się zrozumieniem. Ze strony Czechów nie widać jednak równie pozytywnego stosunku. [...] W sprawie Zaolzia Czesi twierdzą, że będzie ono aż po rzekę Białkę należało do państwa czeskiego”); AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-30, s. 258, Protektorat Czech i Moraw od marca 1939 do kwietnia 1943. 252/B.54/43; ibidem, sygn. 202/III-153, s. 5, Opinia o stosunkach na Zaolziu napisana przez działacza „Koła”. Si-I-cf/30. Grudzień 1943.

⁴⁴ AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-35, *Niemiecki podział ludności na Śląsku Cieszyńskim*. „Informacja Zachodnia” (z 10 lutego) 1944, nr 16, s. 6 (na Śląsku Cieszyńskim został opublikowany w 1944 roku nowy niemiecki podział ludności: volksdeutsche I i II kategorii, następnie III kategorii, potem obywatele Protektoratu, obywatele czeszy z Rzeszy, volksdeutsche IV kategorii, a na końcu Polacy); M. BORÁK: *Dwie koncepcje oporu na Śląsku Cieszyńskim (Zaolziu) w latach 1938—1945*. W: *Między przymusową przyjaźnią...* Cz. 1..., s. 137—143.

⁴⁵ AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-35, *Niemiecki podział ludności na Śląsku Cieszyńskim*. „Informacja Zachodnia” (z 10 lutego) 1944, nr 16, s. 6.

swojej administracji, także w powiatach bielskim i bialskim. Podobną akcją prowadzili od początku 1944 roku na ziemi raciborskiej. Podkreślali polski bałagan państwowy i gospodarczy oraz negatywne skutki ekonomiczne i społeczne przyłączenia Zaolzia do Polski, obiecując lepsze warunki w Czechosłowacji. Polską partyzantkę na Zaolziu uznawali za czeskich dywersantów. Zorganizowali oddziały wojskowe do walki z Polakami⁴⁶. Spisywali do aresztowania politycznych i wojskowych członków polskiego podziemia⁴⁷. Chcąc uprzedzić czeskie działania na Śląsku Cieszyńskim, rząd nakazał Delegaturze przygotować lokalne władze tworzone z miejscowych Polaków do przejścia kontroli nad tym obszarem zaraz po jego wyzwoleniu, a w szczególności na Zaolziu. Polecił również zorganizować milicję ludową, która stawiałaby opór czechosłowackim oddziałom do czasu przybycia polskiego wojska⁴⁸.

Lewica niepodległościowa piętnowała agresywną politykę Józefa Becka i marsz. Edwarda Rydza-Śmigłego wobec Czechosłowacji i Litwy, wzmacniała ona bowiem Hitlera⁴⁹. Z tego powodu zaprzeczali stworzenie niezależnego bloku politycznego państw środkowoeuropejskich wobec Niemiec i ZSRR⁵⁰. Jednak tragizm lat 1938—1939 doprowadził Polskę i Czechosłowację do zakończenia wzajemnych sporów i zawarcia umowy o konfederacji otwartej na inne państwa regionu⁵¹. Masy pracujące obu państw wiodły do „federacji wolnych narodów Europy na zasadach pokoju, bezpieczeństwa, demokracji i socjalizmu”⁵². Ich współpraca przyczyniłaby się do bezkonfliktowego rozwiązania granicznych i narodowościowych sporów w Europie Środkowej, w tym także dotyczących Zaolzia, w duchu idei socjalistycznego braterstwa⁵³. Drobne spory graniczne nie mogły narazić Polaków, Czechów i Słowaków na

⁴⁶ *Umowa sowiecko-czeska*. BI (z 4 maja) 1944, nr 18, s. 5.

⁴⁷ AAN, KGAK, BIP, sygn. 203/VII-69, s. 17, Komendant Okręgu Zygmunt: *Sprawa czeska*. Karbid. Nr 859/BIP, 17.11.1944.

⁴⁸ AAN, DR, BP, sygn. 202/I-19, s. 101—102, Notatka w sprawie Zaolzia do kraju. Orkan. DR XVII BU1. 1943.

⁴⁹ *Lud Polski ma dobrą pamięć*. „WRN” (z 7—15 sierpnia) 1940, nr 14, s. 54; *Błędów powtarzać nie wolno*. „WRN” (z 29 sierpnia—5 września) 1940, nr 17, s. 66 (PPS-WRN); *Manifest do Polskiego Rządu w Londynie. Do Proletariatu Państw Walczących w Szeregach Sprzymierzonych i Opinii Całego Świata*. „Robotnik” (z 20 lipca) 1942, nr 93, s. 1 (Polscy Socjaliści); zob. S. PIŁARSKI: *Polskie ugrupowania polityczne wobec Czechosłowacji 1938—1939*. Warszawa 2008, s. 222—227, 233 („Z radością najszczęśliwiej” PPS przyjęła przyłączenie Zaolzia do Polski).

⁵⁰ *Jak się zaczęło*. „WRN” (z 24 sierpnia—6 września) 1941, nr 47, s. 1—2.

⁵¹ *Unia polsko-czeska*. „Barykada Wolności” (dalej: BW) (z 2 marca) 1941, nr 36, s. 2; *Konfederacja polsko-czechosłowacka*. BW (z 31 stycznia) 1942, nr 81, s. 1 (Polscy Socjaliści).

⁵² *Unia polsko-czeska*. BW (z 2 marca) 1941, nr 36, s. 2.

⁵³ AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-50, *W obliczu konfederacji polsko-czeskiej*. „Płomienie” (luty—marzec) 1942, s. 43 (grupa „Płomienie”); *Polsko-Czeski Komitet Robotniczy*. „WRN” (z 17 sierpnia) 1942, nr 15, s. 1; *Układ sowiecko-angielski*. „Robotnik” (z 20 czerwca) 1942, nr 91, s. 1—2 (Polscy Socjaliści); IPMS, sygn. PRM69/2, s. 486—487, List Grossa do Retingera, Nowy Jork 7.10.1942 (w celu powołania Unii Wschodnioeuropejskiej Polska powinna poprzeć Czechy i Jugosławię w sporze z Węgrami i zawrzeć kompromis w sprawie Zaolzia. Bez współdziałania Polski, Czechosłowacji, Jugosławii

utrata niepodległości. Granice w obrębie federacji polsko-czechosłowackiej zostałyby ustalone przez komisję plebiscytową w oparciu o wyniki wyborów w okręgach spornych, uwzględniając zniekształcenia wywołane niemiecką okupacją⁵⁴. Lewica atakowała proradziecką politykę E. Beneša, bo zagrażała niezależności Europy Środkowej⁵⁵. Uważała, że jego antypolskie działania (żądanie zwrotu Zaolzia, odstąpienie od konfederacji z Polską na rzecz sojuszu z ZSRR) wynikały z chęci przypodobania się czechskiej opinii publicznej⁵⁶. Ta od 1938 roku krytykowała prezydenta za złożenie urzędu i emigrację na Zachód tuż po konferencji w Monachium⁵⁷. Dlatego usilnie dążył on do odbudowy Czechosłowacji w granicach z września 1938 roku, co popierał ZSRR⁵⁸.

Polsko-czechosłowackie układy z lat 1940—1942 wypływały z polskiej tradycji jednoczenia sąsiednich narodów⁵⁹. Syndykaliści mieli nadzieję, że wywodzące się z klęski i okupacji porozumienie dwóch zachodnich bastionów Słowiańszczyzny zakończyło datujący się od zarania historii fatalizm w ich wzajemnych stosunkach. Ich drugorzędne antagonizmy zawsze były wykorzystywane przez europejskie mocarstwa, aby poróżnić oba państwa, jak w przypadku Śląska Cieszyńskiego. Związek z Czechami stanowił doniosły akt. Prowadził do demokratycznego państwa polsko-czechosłowackiego oraz był początkiem Stanów Zjednoczonych Europy Środkowej⁶⁰. Jednak Zaolzie z ludnością polską miało należeć po wojnie do Polski⁶¹. Kwestię tę mogłyby rozstrzygnąć plebiscyt⁶².

i Grecji wobec amerykańskich władz nie było szans na zrealizowanie ich interesów względem ZSRR).

⁵⁴ AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-48, *Idea federacji, a problem mniejszości narodowych Polski*. „Gwardia” (z marca) 1942, nr 22, s. 139 (grupa „Gwardia”).

⁵⁵ *Wasalizm grupy Benesza*. „WRN” (z 2 kwietnia) 1943, s. 3—4.

⁵⁶ *Bezdroża polityczne Benesza*. „WRN” (z 4 czerwca) 1943, nr 11, s. 2—3 (P. Hácha głosi w Pradze tezy Hitlera, a p. Beneš w Londynie tezy Stalina); B. KOZUSZNIK: *O współpracy polsko-czechosłowackiej*. RPWB (z 15 marca) 1942, s. 3; *Stanowisko PPS*. RPWB (z 15 czerwca) 1942, nr 12, s. 1 (Kozusznik uważał sprawę Zaolzia za tragiczne wydarzenie w stosunkach polsko-czeskich. Przypomnił, że problem rozpoczął się od zbrojnego zajęcia tego terenu w 1919 roku przez wojska czechosłowackie, co rok później usankcjonowała Rada Ambasadorów — mimo protestów Polski i Polaków na Śląsku Cieszyńskim. Polska miała prawo do Zaolzia. Ubolewał, że w momencie jego przejścia decydowała się niepodległość Czechosłowacji. W imieniu PPS proponował dwustronne negocjacje w celu znalezienia sprawiedliwego rozwiązania, które spajałyby oba narody).

⁵⁷ *Czechosłowacja 1944*. „WRN” (z 11 lutego) 1944, nr 3, s. 2.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 2—3.

⁵⁹ *Premierzy rządów Polski i Czechosłowacji*. „Walka Ludu” (dalej: WL) (z 13 czerwca) 1942, nr 9, s. 5 (Syndykalistyczna Organizacja „Wolność”).

⁶⁰ AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-36, s. 6, ZSP: *Kujmy broń*, 1941; KG AK, BIP, sygn. 203/VII-48, *Na wielkim szlaku*. „Sprawa” (z 12 lutego) 1942, s. 113; *Konfederacja polsko-czechosłowacka*. „Myśl” (z lutego) 1942, nr 3, s. 1 (Związek Syndykalistów Polskich); *Program rządu polskiego*. WL (z 5 sierpnia) 1943, nr 14, s. 7 (SO „Wolność”).

⁶¹ *Walczyliśmy z mitami. Polityka i wojsko*. „Czyn” (z 11 grudnia) 1943, nr 9, s. 7 (ZSP).

⁶² *Nasze stanowisko*. WL (z 28 maja) 1943, nr 10, s. 3—4; *Konferencja trzech mocarstw w Moskwie*. WL (z 20 listopada) 1943, nr 19, s. 4 (SO „Wolność”).

Ugrupowania centrowo-lewicowe uważały, że rozbiór Czechosłowacji w 1938 roku był wstępem do wielkiej wojny zagrażającej również Polsce. Pod wpływem reżimu sanacyjnego społeczeństwo uległo „terroryzmowi entuzjazmu zaolziańskiego”⁶³. Sanacja, uczestnicząca w rozbiu Czechosłowacji, wspierała hitlerowski imperializm, przyczyniając się do upadku Polski i Europy Środkowej⁶⁴. Jednak odpowiedzialność za złe stosunki polsko-czechosłowackie leżała po obu stronach. Również w opinii działaczy centro-lewicowych Zaolzie nie mogło wrócić po wojnie do Czechosłowacji⁶⁵. W celu wyeliminowania sporów terytorialnych i narodowościowych na terenach mieszanych narodowościowo w federacji środkowo-europejskiej miały być przeprowadzone plebiscyty rozstrzygające o powstaniu autonomicznego regionu w ramach dotychczasowego państwa albo samodzielnego podmiotu bezpośrednio wchodzącego w skład federacji. W plebiscycie wystarczyłoby 20% głosów mieszkańców, aby powstał region autonomiczny w ramach państwa narodowego⁶⁶. W grę wchodziły również bilateralne negocjacje w sprawie Zaolzia. Współpraca Polski i Czechosłowacji była konieczna dla ustanowienia równowagi sił w Europie Środkowej wobec Niemiec i ZSRR. Musiały one razem ustanowić również jak najkrótszą granicę z Niemcami⁶⁷. Proradziecka polityka E. Beneša

⁶³ *Tytuły moralne*. „Nowe Drogi” (dalej: ND) (z 15 lutego) 1943, nr 18, s. 1 (Stronnictwo Demokratyczne); *Jesteśmy jednej krwi*. „Polska Żyje” (dalej: PŻ) (z 30 listopada) 1940, nr 82—83, s. 1—2 („Odpowiedzialność za fatalny błąd 1938 roku spada na rząd polski, lecz wyjątkowo w tym wypadku opinia społeczeństwa polskiego była zgodna z poczynaniami rządu. Do wybuchu wojny Czesi byli w Polsce więcej zienawidzeni od Niemców. Czesi drażnili, gniewali. W tych dąsach i gniewach wzajemnych było wiele wprawdzie usilnej pracy agentów niemieckich zainteresowanych tym, by pojednanie braci nigdy nie doszło do skutku, lecz było dużo winy krótkowzrocznego społeczeństwa. Wstyd powiedzieć, ale nawet dziś, po tych doświadczeniach są ludzie, co przyjmują wiadomość o sojuszu polsko-czeskim sceptycznie i wyrażają obawę, czy dla Czechów nie okaże się ona korzystniejsza niż dla nas. Z podobną małodusznością należy skończyć definitywnie, kategorycznie, [...] jesteśmy jednej krwi”); *Abecadło polityczne*. PŻ (z 27 czerwca) 1942, nr 102, s. 4 („Na Rosję, podobnie jak na Słowaków, Bułgarów, Chorwatów, Węgrów, musimy spoglądać z punktu widzenia interesów Polski. Nie potępiamy żadnego państwa czy narodu, aby potem nie wstydzic się za przeszłość, tak jak wobec Cechów” — Komenda Obrońców Polski).

⁶⁴ *Tytuły moralne*. „Tygodnik Polski” (z 10 kwietnia) 1943, nr 3, s. 4; *Daremnne manewry*. „Głos Demokracji” (z 1 października) 1943, nr 37, s. 6—8 (Stronnictwo Polskiej Demokracji); *Rzeczpospolita Ludowa*. „Rzeczpospolita Ludowa” (z sierpnia) 1943, nr 1, s. 1—3 (Polska Ludowa Akcja Niepodległościowa).

⁶⁵ *Przyczyny*. PŻ (z 30 stycznia) 1940, nr 26, s. 2—4; *Przyszłe odszkodowania*. PŻ (z 9 lutego) 1940, nr 27, s. 1—2; *O tym pomyślcie w Londynie*. PŻ (z 5 czerwca) 1942, nr 101, s. 4—5 (KOP).

⁶⁶ *Wytyczne w sprawie reformy ustroju między państwowego i międzynarodowego*. „Rzeczpospolita Ludowa” (z sierpnia) 1943, nr 1, s. 7 (PLAN).

⁶⁷ *Organizacja nowej Europy* (przedruk z: „Zagadnienia”, nr 6, 7). ND (z 6 marca) 1942, nr 5, s. 1—4; *Istotny sens konfederacji*. ND (z 15 lutego) 1943, nr 18, s. 2—3; *Blaski i cienie unii polsko-czeskiej*. „Tygodnik Polski” (z 10 kwietnia) 1943, nr 3, s. 2—3 (SPD); *Tymczasowy rząd czechosłowacki*. PŻ (z 17 sierpnia) 1940, nr 65, s. 7; *Pojednanie polsko-czeskie*. PŻ (z 20 listopada) 1940, nr 80—81,

doprowadziła ponownie do polsko-czechosłowackiego antagonizmu, podobnie jak przed wojną proniemiecka J. Becka⁶⁸.

Do wybuchu wojny Polska i Czechosłowacja nie przezwyciężyły wzajemnych urazów, przez co dopadła je tragiczna rzeczywistość. Oba emigracyjne rządy wyciągnęły z niej prawidłowe wnioski i wspólnie zamierzały odbudować powojenną Europę Środkową⁶⁹. Wzajemne spory rozstrzygałyby w ramach związku środkowo-europejskiego bez ingerencji państw trzecich⁷⁰. Ugrupowania centrowe krytykowały sposób przyłączenia w październiku 1938 roku Zaolzia do Polski, ale nie oznaczało to ich zgody na zwrot tej bezspornie polskiej ziemi Czechosłowacji. W myśl ich koncepcji Ruś Podkarpacka pozostałaby przy Węgrzech albo zostałaby wcielona do Polski⁷¹. Za to Polska i Czechosłowacja podzieliłyby się niemieckimi ziemiami na Śląsku i Łużycach⁷². Jednak zawarcie w 1943 roku sojuszu z ZSRR przez E. Beneša przekreśliło niezależność Europy Środkowej⁷³.

s. 5; *Polska i Czechy*. PŻ (z 19 listopada) 1941, nr 95, s. 3; *Konfederacja polsko-czechosłowacka*. PŻ (z 6 lutego) 1942, nr 98, s. 4 (KOP).

⁶⁸ *Kronika Międzynarodowa*. ND (z 7 lutego) 1944, nr 1, s. 11 („Ci marzą o »litewskim Wilnie«, ci o »Wielkiej Słowacji«, rewindykującej prawo z [...] X wieku, ci wreszcie o odzyskaniu całego Siedmiogrodu [...]. Powtarza się wospak sytuacja z 1939 roku. Wtedy nieprzytomny nacjonalizm tych wszystkich państw i państewek był najlepszym sojusznikiem Hitlera, dziś — często na przekór własnym intencjom — będzie tylko narzędziem Stalina. [...] Nawet trzeźwi Czesi, mimo całej sympatii dla nas, która jest w Pradze szczerą i powszechną, nie rozumieją znów, jakim niebezpieczeństwem jest i dla nich imperializm rosyjski. Mijemy tylko nadzieję, że odpowiednio sztywne postawa brytyjska wobec Rosji skłoni ich do rewizji dotychczasowej taktyki Beneša i popchnie do najściślejszej współpracy z Polską. Im bliżej końca, tym jaśniej widać, że jest ona elementarnym nakazem racji stanu obu narodów. Jesteśmy mądrzejsi od Litwinów i Chorwatów i nie pokłócimy się o Pietwałd, czy nawet o piękną Jaworzynę”).

⁶⁹ *Ogólne wiadomości radiowe*. „Jutro PN” (z 9 listopada) 1940, nr 77, s. 4; *Unia polsko-czeska*. „Jutro PN” (z 29 listopada) 1940, nr 80, s. 1—2 (Polska Niepodległa); *Nasz program*. „Radło” (z 30 grudnia) 1942, nr 1—6, s. 4 (Polski Związek Wolności); AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-48, „Wolna Polska”: *Do czego dążymy*, referat 4, *program grupy politycznej*, s. 256 (Związek Odbudowy Rzeczypospolitej, od 1944 roku — Związek Wolnej Polski); *Konfederacja polsko-czechosłowacka*. „Głos Prawdy” (z 27 stycznia) 1942, nr 140, s. 75.

⁷⁰ *Bezpieczeństwo i przyszłość bratnich narodów słowiańskich*. „Radło” (z marca) 1943, nr 3, s. 2—3.

⁷¹ AAN, DR, DIP, SZ, sygn. 202/III-148, s. 343a—347, Zebranie PZW 9 I 1944 w Warszawie poświęcone zagadnieniom polskich Ziem Zachodnich; PZW: *Zagadnienie czechosłowackie, konferencja zachodnia*, Warszawa 9.01.1944, s. 352—353.

⁷² *Musimy wygrać pokój*. „Kadra PN” (z 7 stycznia) 1943, nr 11, s. 2—3; *My — a Europa Środkowa*. „Kadra PN” (z 2 września) 1943, nr 26, s. 1—3 (Kadra Polski Niepodległej); *Nad Odrę i Bałtyk*. „Jutro PN” (z 13 czerwca) 1941, nr 100, s. 1—3; *Ostatnie przewidywania i wskazania gen. Sikorskiego*. „Jutro PN” (z 10 lipca) 1943, nr 27, s. 3 (PN); AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-48. „Wolna Polska”: *Do czego dążymy*, referat 4, *program grupy politycznej*, s. 256 (ZOR).

⁷³ *Sojusz rosyjsko-czeski*. „Jutro PN” (z 18 grudnia) 1943, nr 49, s. 3; AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-61, *Zagadnienie federacji*. „Głos Wolny Wolność Ubezpieczający” (ze stycznia) 1944, nr 2—3, s. 86 (PN).

Polska miała prawo do powrotu do granic z sierpnia 1939 roku, choćby tylko za jej wkład w wojnę i brak kolaboracyjnego rządu⁷⁴. Ruch ludowy krytykował realizowaną wobec Czechosłowacji politykę J. Becka, która doprowadziła do okrążenia Polski od południa przez Niemcy⁷⁵. Stosunki polsko-czechosłowackie pogorszyły się znacznie od ataku na Zaolzie, jednak Polska powinna dążyć do ścisłej współpracy z Czechosłowacją, nawet kosztem ustępstw terytorialnych. W negocjacjach bilateralnych należało wytyczyć kompromisowo granicę na Zaolziu, biorąc pod uwagę zasadę etniczną i interesy gospodarcze obu stron. Konieczność dziejowa nakazywała złączyć się Polsce i Czechosłowacji przeciwko Niemcom, dlatego nie powinno mieć znaczenia, czy dana wieś leżałaby po stronie polskiej, czy czeskiej. Za pozostawienie części Zaolzia przy Polsce Czesi objęliby lewy brzeg Odry na Dolnym Śląsku aż do ujścia Nysy Łużyckiej do Odry. Polsce przypadłby natomiast cały Śląsk na prawym brzegu tej rzeki⁷⁶. Ze zdziwieniem na łamach „Orki” stwierdzano, że E. Beneš nie wyrażał poparcia dla polskiego stanowiska w tej kwestii, chociaż wzmocniłoby to bezpieczeństwo obu państw od strony Niemiec. Do tego żądał od Polski zwrotu Zaolzia⁷⁷.

Piłsudczycy z kolei bronili polityki J. Becka i E. Rydza-Śmigłego wobec Czechosłowacji⁷⁸. Polsko-czechosłowacki układ o unii państwowej był klęską niemiec-

⁷⁴ *Konstytucja Atlantycka*. „Orka” (z 25 grudnia) 1942, nr 8, s. 5 (Związek Pracy Ludowej „Orka”).

⁷⁵ *Konfederacja polsko-czechosłowacka*. „Przebudowa” (z lutego) 1942, nr 2, s. 1; *Z obranej drogi nie zejdziemy*. „Polska Ludowa” (z czerwca) 1943, nr 3, s. 14—15 (Stronnictwo Ludowe); zob. S. PIŁARSKI: *Polskie ugrupowania...*, s. 302—304, 307—309 (w 1938 roku SL było za antyniemiecką współpracą z Czechosłowacją i Jugosławią, dlatego krytykowało antyczechosłowacką politykę Becka. Ludowcy uważali, że życzliwość Polski zyskałaby decyzja Czechosłowacji zwrotu Zaolzia i ochłodzenie stosunków z ZSRR. Jego zajęcie przez Polskę uznali za naprawienie czeskiego błędu z 1919 roku. Wincenty Witos stwierdził jednak, że rozbiór Czechosłowacji wzmógł zagrożenie Polski od strony Niemiec).

⁷⁶ AAN, KG AK, BIP, sygn. 203/VII-32, *Konfederacja polsko-czeska*. „Żywią i Bronią” (z listopada) 1942, nr 15, s. 22; *Cele wojenne i zachodnie granice Polski*. „Polska Ludowa” (z kwietnia) 1943, nr 1, s. 1—2 (SL); IPMS, sygn. PRM.K.15, J. KUNCEWICZ: *Żądania i pozycja Polski w układzie powojennym*. 1941, s. 78—124 (Polska i Czechy wydłużyłyby swoją granicę kosztem Niemiec co najmniej do Nysy Kłodzkiej. Zaolzie i nabytki na Słowacji zostałyby przy Polsce z ewentualnymi korektami. Zachowano by granice sprzed września 1939 roku polsko-węgierską i słowacko-węgierską).

⁷⁷ *Deklaracja ideowo-programowa*. „Orka” (z kwietnia) 1942, nr 1, s. 4; *Przegląd wojenno-polityczny*. „Orka” (z marca) 1943, nr 3, s. 10.

⁷⁸ ZNO, PKH, sygn. 15352/II/t.6, K. HRABYK: *Z drugiej strony barykady. Spowiedź z klęski (1902—1959). Wspomnienia i dzienniki*. T. 6, s. 125—129; PKS, sygn. 16522/II/t.2, *Deklaracja Ideowa Zespołu Piłsudczyków*. Londyn 17 III 1943. „Listy z Londynu” (z 19 marca) 1943, s. 274—275; Polskie Stronnictwo Państwowe, *Szkic Programu*, s. 313—315; E. RYDZ-ŚMIGŁY: *Uwagi o przeszłości. Stosunki polsko-niemieckie*. „Zwrotnica” (z grudnia) 1943, nr 4, s. 4—7 (Obóz Polski Walczącej); IPMS, sygn. PRM49, Grupa „Amerykańska”, Londyn 25.10.1941, s. 131—132 (w Deklaracji Polski Walczącej piłsudczycy w Stanach Zjednoczonych domagali się równości wobec mocarstw, nienaruszalności granic i suwerenności Polski, wcielenia do Polski Prus Wschodnich, obrony niepodległości i polskiej opieki nad państwami bałtyckimi, związku z wolnymi narodami pomiędzy Niemcami i ZSRR);

kiej polityki w Europie Środkowej. Trwałość ich związku wymagała naprawienia błędów przeszłości. Naród polski miał wolę zgodnego współżycia z Czechami, bo „w ciągu dziejów tylko raz zawinił, i to niezbyt, wobec pobratymców czeskich w 1938 r., gdy pośpieszył się z zajęciem należytą część Śląska Cieszyńskiego”⁷⁹. Wobec Polski i Polaków Czesi nie byli również bez winy. Wbrew umowie z 1918 roku zdradziecko napadli na Śląsk Cieszyński i włączyli do Czechosłowacji. Na tej polskiej ziemi Polacy byli przez nich przez 20 lat prześladowani. Można było krytykować formę i metody przyłączenia Zaolzia w 1938 roku, ale jego przynależność do Polski była bezsporna z racji historycznych i etnicznych. Polska wykorzystała osłabienie Czechosłowacji, odbierając tylko to, co zostało jej zabrane w czasie jej wojny z Rosją Radziecką⁸⁰. Sprawa Zaolzia nie miała żadnego wpływu na losy Czechosłowacji, która poddała się bez walki Niemcom. Po wojnie problem tego terytorium zostałyby załatwiony polubownie w bilateralnych rozmowach. Przeszłość Polacy i Czesi powinni zostawić za sobą, stawiając wyższość interesów wspólnych nad narodowymi. Nie mogli więcej łączyć się w politycznej i gospodarczej współpracy z Niemcami i ZSRR kosztem drugiego partnera⁸¹. Po przekazaniu Polsce Zaolzia

ibidem, sygn. PRM69/2, Antyrządowa działalność Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia i „Nowego Świata”, Konsulat Generalny RP w Nowym Jorku, 4.07.1942, s. 396—400. W przekazanym 21 maja 1942 roku *Apelu do Roosevelta*, napisanym przez Matuszewskiego, domagano się odbudowy Polski w przedwojennych granicach i powiększenia jej kosztem Niemiec oraz niepodległości państw bałtyckich. W sprawie Polski w deklaracji założycielskiej KNAPP głosił jej powrót do granic z 30 sierpnia 1939 roku, ich poprawę od strony Niemiec ze względów bezpieczeństwa i gospodarczych oraz podział Prus Wschodnich między Polskę i Litwę. Z niepodległymi państwami bałtyckimi miała strzec wolności Bałtyku. Zob. W. JĘDRZEJEWICZ: *Polonia amerykańska w polityce polskiej. Historia Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia*. Łomianki 2006, s. 58—60, 66—67, 120—123; zob. A. ADAMCZYK: *Piłsudczycy w izolacji (1939—1954). Studium z dziejów struktur i myśli politycznej*. Bełchatów 2008, s. 52—54; W. PARUCH: *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926—1939*. Lublin 2005, s. 583—584.

⁷⁹ *Czechy i Polska*. „Polska Walczy” (dalej: PW) (z 24 stycznia) 1942, nr 2, s. 7 (Grupa „Olgierda”).

⁸⁰ *Polityka zagraniczna Polski w latach 1926—1939*. „Myśl Państwowa” (dalej: MP) (z 31 stycznia) 1943, nr 34, s. 11—13; *Polityka zagraniczna Polski*. MP (z 22 marca) 1943, nr 35, s. 10—12; Sikorski — Beneš. MP (z 22 czerwca) 1943, nr 40, s. 2—5 (Konwent Organizacji Niepodległościowych); *Nieporozumienie z Benešem*. „Polska” (z 3—10 czerwca) 1943, nr 20, s. 3—4 (OPW); zob. S. PILARSKI: *Polskie ugrupowania...*, s. 114—119 (w 1938 roku piłsudczykowska prasa donosiła, że Czechosłowacja prowadziła antypolską politykę w stosunkach z Niemcami, ZSRR i Węgrami, prześladowała Polaków na Zaolziu i Słowaków. Polityka asymilacyjna wobec mniejszości narodowych doprowadziła Czechosłowację do upadku); A. ADAMCZYK: *Piłsudczycy w izolacji...*, s. 85—89, 99 (w czasie II wojny światowej w broszurze *Wola Polski* Matuszewski uważał, że terytorium i suwerenność Polski nie były do negocjacji z Niemcami i ZSRR oraz zachodnimi mocarstwami. W swoim ideowym programie Zespół Piłsudczyków w Londynie określił bezsporność przynależności Zaolzia do Polski).

⁸¹ *Czechy i Polska*. PW (z 24 stycznia) 1942, nr 2, s. 7—9; IPMS, sygn. PRM74/3, *Amicus plato, sed magis amica veritas*. „Listy z Londynu” (z 19 września) 1942, nr 14, s. 114; zob. S. PILARSKI: *Polskie ugrupowania...*, s. 144—147 (przyłączenie Zaolzia do Polski w 1938 roku piłsudczykowska prasa

przez Czechy nie istniały już między nimi spory. Oba państwa powinny postawić w końcu na strategiczną współpracę z Polską. Było to konieczne dla zachowania niezależności politycznej i gospodarczej krajów Europy Środkowej i Południowej⁸². Powrót do przedwojennych granic Polski i rozszerzenie ich od strony Niemiec był niezbędny do realizacji polskiego posłannictwa cywilizacyjnego w Europie Środkowej⁸³. Jej integracja nie mogła ograniczać się do unii Polski z Czechami i Słowacją⁸⁴.

Polska posiadała rząd, wojsko, władze podziemne w kraju, koncepcję powojennego ładu politycznego w Europie Środkowej, a także poparcie moralne opinii międzynarodowej za lata walki i okupację bez rządu kolaboracyjnego⁸⁵. Dlatego miała prawo do granic z sierpnia 1939 roku i ziem zabranych jej w przeszłości⁸⁶. Brak zdolności sanacyjnego reżimu do porozumienia z sąsiadami, w tym z Czechosłowacją, przekreślił mocarstwowość II Rzeczypospolitej⁸⁷. Mimo krytyki proniemieckiej polityki J. Becka obóz katolicko-narodowy uważał za bezsporną przynależność do Polski Zaolzia, które Czesci podstępnie zabrali w czasie wojny polsko-radzieckiej (1919—1920)⁸⁸. Ze względów bezpieczeństwa Polska i Czechy powinny

odebrała jako zjednoczenie narodu, sprawiedliwość dziejową, sukces polityki Becka bez rozlewu krwi, wzrost znaczenia Polski na arenie międzynarodowej, ostateczne rozwiązanie sporów dzielące oba słowiańskie państwa).

⁸² *Ideologia polska — ideologia przyszłości*. PW (z 28 listopada) 1940, nr 10, s. 1—2.

⁸³ *Zadania polskiej polityki zagranicznej*. „Polska” (z 8 października) 1942, s. 3—4; AAN, KG AK, Oddział Informacyjno-Wywiadowczy (dalej: OIW), sygn. 203/III-36, s. 156, Polska między narodami — deklaracja ideowa Chłopskiej Organizacji Wolność „Raclawice”.

⁸⁴ *Różniczkowanie, wzajemne przenikanie się świata; Zagadnienia ustrojowo-organizacyjne*. PW (z 12 marca) 1942, nr 5, s. 1—3; *Rola Polski w budowie powojennego świata*. PW (z 8 października) 1942, nr 18, s. 1—2; *Walka o Polskę*. PW (z 22 listopada) 1942, nr 21, s. 3; IPMS, sygn. PRM74/3, *Gdzie jest brat — konfederat*. „Listy z Londynu” (z 19 września) 1942, nr 14, s. 114.

⁸⁵ *Idea*. „Nakazy” (z 27 marca) 1944, nr 7, s. 2 (Unia).

⁸⁶ *Czego chcemy?* „Prawda” (z czerwca) 1942, s. 1—2; *Przestrzeń życiowa i przestrzeń działania*. „Prawda” (ze stycznia) 1943, s. 3 (Front Odrodzenia Polski).

⁸⁷ *O mocarstwowości*. „Polska Odrodzona” (dalej: PO) (z 23 maja) 1942, nr 2 (47), s. 4—5 („Znak” — Związek Odrodzenia Narodowego); *Jedynie skromna Bereza; Nie krzywdzić Becka*. „Prawda” (z grudnia) 1942, s. 9—10; *Pokój narodom dobrej woli*. „Polska Zbrojna Moralnie” (z 24 grudnia) 1941, nr 3, s. 10—11 (Rycerski Zakon Krzyża i Miecza uważał, że najistotniejsze jest, ażeby sfederowaniu się danych narodów w jedną całość polityczną nie towarzyszyły przesunięcia terytorialne wewnątrz federacji kosztem jednych na rzecz drugich, wbrew granicom etnograficznym. Jednak słuszne prawo Polski do Zaolzia nie upoważniało jej do jego wygzekkowania od Czechosłowacji równoległe z agresywnymi posunięciami wobec niej Niemiec, przyczyniając się do jej rozbioru. Stanowiło to duży błąd polityczny i strategiczny. Polski rząd postąpił jak grabarz, wydzierając należność, choćby to miało przyprawić dłużnika o śmierć. RZKM proponował znalezienie kompromisu między historycznymi i etnicznymi prawami Polski a gospodarczymi Czechosłowacji).

⁸⁸ *Polska to nie Dmowski lub Piłsudski*. „Znak” (z 24 grudnia) 1941, nr 41, s. 2—3; *Zagadnienie federacji środkowoeuropejskiej*. Cz. 1. PO (z 25 kwietnia) 1942, nr 1 (46), s. 8—9 („Znak” — ZON); *Naród, który ukochał zdradę*. „Reforma” (z 15 maja) 1944, nr 4, s. 3—4 (Stronnictwo Pracy); zob. S. PILARSKI: *Polskie ugrupowania...*, s. 247—251, 259—260 (prasa chrześcijańskiej demokracji uwa-

się skupić na strategicznym wyznaczeniu granicy z Niemcami. Polska granica zachodnia powinna przebiegać wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej. Czechy otrzymałyby Górne i Dolne Łużyce⁸⁹. Równie korzystnym geopolitycznym rozwiązaniem dla Polski byłoby pozostawienie Rusi Podkarpackiej w ramach Węgier⁹⁰. Jednak E. Beneš wykorzystał spór polsko-radziecki w czasie II wojny światowej ponownie do żądań zwrotu Zaolzia. Dla niego racją stanu była odbudowa państwa czechosłowackiego z historycznymi granicami Księstwa Cieszyńskiego po rzekę Białkę (dziedzictwo Waclawów z dynastii Przemysłidów). Posiadał w tym zakresie polityczne poparcie czeskiego narodu⁹¹.

Obóz narodowy uważał, że Polska powinna odzyskać co najmniej swoje przedwojenne terytorium oraz ziemie, które do niej należały⁹². Potępiał agresywną politykę J. Becka wobec Litwy i Czechosłowacji⁹³, zgodny był jednak w kwestii, że Śląsk Cieszyński należał się Polsce. Utraciła go w 1919 roku z powodu polityki wschodniej J. Piłsudskiego⁹⁴. Według koncepcji obozu narodowego po wojnie Polska miała zachować Zaolzie, granicę ze Słowacją oraz Węgrami na Rusi Podkarpackiej⁹⁵. Granica polsko-węgierska gwarantowała niezależność Europy Środkowej

żała osłabianie Czechosłowacji przez Becka za wspieranie hegemonii Niemiec w Europie Środkowej, a podnoszone przez niego prześladowanie Polaków na Zaolziu było pretekstem jego antyczechosłowackiej polityki. Z aprobatą SP przyjęło pokojowe przyłączenie do Polski w 1938 roku Zaolzia. Uważało, że od tej pory należało się spodziewać poprawy stosunków polsko-czechosłowackich).

⁸⁹ *Rzesza Niemiecka musi zniknąć*. PO (z 24 października) 1944, nr 5, s. 1—2.

⁹⁰ *Zagadnienie Bloku Środkowo-Europejskiego*. Cz. 2. PO (z 23 maja) 1942, nr 2 (47), s. 6.

⁹¹ *Federacja Środkowej Europy*. „Reforma” (z 20 września) 1943, nr 10, s. 4—6.

⁹² *Wielką Polskę zbuduje Wielki Naród*. „Aktualne Wiadomości z Polski i ze Świata” (z 24 października) 1941, nr 43, s. 1; Ustrój i system. AWPŚ (z 14 listopada) 1941, nr 46, s. 1—2; *Konfederacja polsko-czeska*. AWPŚ (z 6 lutego) 1942, nr 6, s. 4; *Diament*. AWPŚ (z 30 października) 1942, nr 44, s. 2 (Organizacja Wojskowa „Wilki”); AAN, Ruch „MiP”, sygn. 208/1, s. 4—5, Program Ruchu „Miecz i Pług”, 1943; NSZ, sygn. 207/5, s. 30, Raport polityczny. CSW/IVA, 31.03.1943; ibidem, s. 49, Sytuacja ogólna na ziemiach polskich. CSW/IV, drugi kwartał 1943; ibidem, s. 63—65, Sytuacja ogólna na ziemiach polskich, trzeci kwartał 1943; ibidem, s. 119—125, Sytuacja ogólna na ziemiach polskich, drugi kwartał 1944 (Narodowe Siły Zbrojne); M.E. ROJEK: *Osobowość polityczna Polski po tej wojnie*. „Myśl Polska” (z 1 maja) 1942, nr 22—23, s. 2—4 (SN w Londynie).

⁹³ ZNO, PKH, sygn. 16320/II, K. HRABYK: *Problem rosyjski w polityce endecji*. Warszawa 1971 [maszynopis], s. 127—129; zob. S. PILARSKI: *Polskie ugrupowania...*, s. 185—186, 208—209 (SN opowiadało się w 1938 roku za koniecznością zwrotu Polsce Zaolzia. Ułatwiłoby to budowę antyniemieckiego bloku w Europie Środkowej we współpracy obu państw. Podnosiło konieczność posiadania przez Polaków w Czechosłowacji takich samych praw jak Niemcy. Prasa SN przyjęła z entuzjazmem bezkrwawe przyłączenie Zaolzia do Polski i domagała się jeszcze Spisza i Orawy. Uważała, że odtąd między obu państwami powinna panować harmonijna współpraca nieobciążona przeszłością. Tylko Jędrzej Giertych bez entuzjazmu przyjął przyłączenie Zaolzia do Polski z powodu wzrostu niemieckiego zagrożenia po rozbiórce Czechosłowacji).

⁹⁴ AAN, SN, sygn. 206/3, *Co znaczy być narodowcem*. Broszura SN, s. 37.

⁹⁵ *Imperium to jedność Słowian — w jedności siła*. „Do Broni” (z 8 grudnia) 1943, nr 12, s. 1 (Konfederacja Narodu); AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-80/t.1, *Jak w mądrym Rzymie*. „Szaniec”

od ZSRR, a czechosłowacko-radziecka groziła hegemonią Związku Radzieckiego. Za Ruś Podkarpacką Czechy dostałyby Łużyce. Granica węgiersko-słowacka miała przebiegać zgodnie z zasadą etniczną⁹⁶. Polska zajęłaby ziemie do Odry i Nysy Łużyckiej, a Czechy — Saksonię po Chemnitz⁹⁷.

Tragiczny wrzesień 1939 roku był rezultatem proniemieckiej polityki J. Becka i E. Rydza-Śmigłego, którzy zniszczyli Czechosłowację — wał ochronny na wschodzie i południu Europy⁹⁸. Prowadzili antyradziecką i antyczechosłowacką politykę, aby razem z „monachijczykami, z całym obozem reakcji międzynarodowej” uniemożliwić antyhitlerowski blok ZSRR i zachodnich mocarstw⁹⁹. W sojuszu z Niemcami stali się zdrajcami Słowiańszczyzny¹⁰⁰. Jednak w sprawie Zaolzia polscy komuniści zarówno w kraju, jak i w Moskwie nie podzielali stanowiska E. Beneša w sprawie bezwarunkowego zwrotu tego terytorium. Proponowali na nowo uregulować polsko-czechosłowacką granicę w atmosferze przyjaźni i pokoju¹⁰¹.

(z 29 stycznia) 1943, nr 3, s. 79 (Organizacja Polska); ibidem, sygn. 202/III-80/t.2, *Niebezpieczeństwo granicy czesko-sowieckiej*. „Wielka Polska” (z 19 czerwca) 1943, s. 428; ibidem, sygn. 202/III-88, *Polityka Beneša*. „Narodowa Agencja Prasowa” (z 13 lipca) 1944, nr 5, s. 16; NSZ, sygn. 207/39, TNRP: O co walczy Ruch Narodowy, 1943, s. 4—4a (Secesja SN); BN, mf. 54706, J. KALISKI (Karol STOJANOWSKI): *Państwo Zachodniosłowiańskie*. Warszawa 1942, s. 3—32 (Narodowo-Ludowa Organizacja Wojskowa); K. SZAJNOCHA (Zygmunt WOJCIECHOWSKI): *Szkice historyczne*. (T. 1. Warszawa 1938, 1943). „Ojczyzna” 1939—1945, *dokumenty, wspomnienia, publicystyka*. Red. Z. MAZUR, A. PIETROWICZ. Poznań 2004, s. 411—415; *Federacja polsko-czeska podstawą ładu środkowoeuropejskiego*. „Kraj” (z 27 lipca) 1943, nr 2, s. 1—2 („Ojczyzna”); *Związek Polski i Czechosłowacji*. „Myśl Polska” (z 20 lutego) 1942, nr 19, s. 1—3.

⁹⁶ *Na czele Europy Środkowej*. „Walka” (z 3 lutego) 1942, nr 4, s. 1—2 (SN); *Rozmowy Sikorski—Beneš*. „Zryw” (z 15 czerwca) 1942, nr 4, s. 6; *Polska i Czechy*. „Zryw” (z 15 czerwca) 1942, nr 4, s. 1—3; *Wspólny Dom*. „Zryw” (z 1 stycznia) 1943, nr 13, s. 4—6; *Węgry i dookoła Węgier*. „Zryw” (z 1 stycznia) 1943, nr 13, s. 2—6; *Rocznica paktu polsko-czeskiego*. „Zryw” (z 1 lutego) 1943, nr 15, s. 6 (Stronnictwo Zrywu Narodowego); *O przebudowę Europy*. „Myśl Polska” (z 15 marca) 1942, nr 20, s. 1—2.

⁹⁷ AAN, ZPKP, sygn. 1031/1, *Granice Polski*. „Walka” (z 15 listopada) 1940, nr 32, s. 1; ibidem, sygn. 1031/2, *Odra — Nysa Łużycka*. „Walka” (z 26 września) 1941, nr 38, s. 2—3; *Polska ekspansja na południe*. „Walka” (z 7 listopada) 1941, nr 44, s. 3; SN, sygn. 206/18, *Wrzesień 1939 r.*, s. 95—97; *Straż nad Odrą*. „Młoda Polska” (z 10 maja) 1943, nr 9, s. 33; *Testament Chrobrego*. „Młoda Polska” (z 24 kwietnia) 1943, nr 8, s. 246 (SN); ZNO, sygn. 294138, *O przebudowę Europy*. „Myśl Polska” (z 15 marca) 1942, nr 20, s. 346—347 (SN w Londynie).

⁹⁸ AAN, PPR, sygn. 190/I-1, *Do Narodu Polskiego*. Polacy, KC PPR, Warszawa, maj 1943, s. 15; *Rozstajne drogi*. „Gwardzista” (z 25 stycznia) 1944, nr 2, s. 2 (PPR); J. BOREJSZA: *U źródeł klęski wrześniowej*. „Wolna Polska” (z września) 1943, s. 3; R. WERFEL: *Jak doszliśmy do zwycięstwa*. „Wolna Polska” (z 10 maja) 1945, nr 117, s. 1 (Związek Patriotów Polskich).

⁹⁹ *Śmierć Józefa Becka*. „Wolna Polska” (z 16 czerwca) 1944, nr 22, s. 3.

¹⁰⁰ *Przemówienie ob. St. Kotka-Agroszewskiego na Zjeździe Stronnictwa Ludowego*. „Rzeczpospolita” (dalej: Rz) (z 23 września) 1944, nr 51, s. 2 (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, od stycznia rząd tymczasowy).

¹⁰¹ AAN, ZPP, sygn. 216/2, *Deklaracja ideowa ZPP w ZSRR*. Moskwa 1943, s. 90; ibidem, sygn. 216/4, *Projekt Bolesława Drobnera, Polska polityka zagraniczna*. Moskwa 1943, s. 28 (proponował

Opowiadali się za przeprowadzeniem plebiscytu na Zaolziu w celu uniknięcia konfrontacji z Czechosłowacją¹⁰².

Paradoksalnie sprawa zaolziańska połączyła polski rząd i ZPP w Moskwie w sferze propagandowej (faszyści J. Beck i E. Rydz-Śmigły w sojuszu z Niemcami uczestniczyli w rozbiórce Czechosłowacji) i polityki zagranicznej (Zaolzie kwestią otwartą w stosunkach polsko-czechosłowackich). Gdy strona polska winiła J. Becka za upadek Czechosłowacji¹⁰³, czechosłowaccy komuniści obarczali za to E. Beneša, który poddał się Niemcom bez walki¹⁰⁴. Polscy komuniści mieli z powodu Zaolzia duży dylemat. W czasie wojny głosili, że powojenna Polska będzie państwem narodowym w etnicznych granicach. Usprawiedliwiali tym oddanie na wschodzie połowy jej przedwojennego terytorium w celu nawiązania przyjaznych stosunków z narodami litewskim, białoruskim i ukraińskim. Słowiańska Czechosłowacja nie zamierzała uznawać zasady etnicznej w sporze o Zaolzie. E. Beneš żądał od Moskwy powrotu tych ziem do Czechosłowacji, grożąc brakiem uznania komunistycznego PKWN, a potem rządu tymczasowego w Polsce¹⁰⁵. Przed wyjazdem z Londynu w lutym 1945 roku obiecał narodowi czeskiemu przez radio powrót Zaolzia do Czechosłowacji¹⁰⁶.

rozwiązanie sporu o Zaolzie na zasadzie samookreślenia narodów); PPR, sygn. 190/I-1, PPR: Do Inteligencji Polskiej, lipiec 1942, s. 4; KG AK, OIW, sygn. 203/III-136, Sprawa Zaolzia. „Trybuna Wolności” (z 1 czerwca) 1943. W: *Sytuacja w ruchu wywrotowym*, lipiec 1943, s. 49.

¹⁰² AAN, ZPP, sygn. 216/6, Wystąpienie dr. Bolesława Drobnera na posiedzeniu Zarządu Głównego ZPP 13 kwietnia 1944 r. w Moskwie, s. 29 (ludność na Zaolziu była polska, w większości robotnicy popierający polskich komunistów i socjalistów. Polska zajęła Zaolzie w październiku 1938 roku, bo w styczniu 1919 roku Czesi odebrali go jej siłą. Ostrzegał, że nie chciałby, aby Polacy na Śląsku Cieszyńskim znaleźli się w takiej sytuacji, w jakiej byli Ukraińcy w Polsce. Od wydziału propagandy ZPP żądał prasowej kampanii i interwencji w radzieckich władz na rzecz pozostania Zaolzia przy Polsce); AAN, ZPP, sygn. 216/6, Wystąpienie S. Jędrzychowskiego na ZG ZPP 13 kwietnia 1944, s. 40 (nie negocjował praw Polski do Zaolzia. Obawiał się kryzysu z Czechosłowacją, której uznania potrzebowali polscy komuniści. Stwierdził, że tylko ZSRR mógł zdecydować o jego przynależności. Bał się rozwiązania ZPP po rozpętaniu antyczechosłowackiej kampanii); Witos Andrzej na ZG ZPP 13 kwietnia 1944, s. 45 (mówił, że „nie poruszamy Zaolzia, bo ZPP nie jest u siebie tylko na obcej ziemi. Nie prowadzimy też samodzielnej polityki zagranicznej. Nie mówi się o Zaolziu i o innych sprawach, bo tak trzeba, na to nie ma rady”).

¹⁰³ M. ŻUŁAWSKI: *Polska a Czechosłowacja*. Rz (z 1 lutego) 1945, nr 31, s. 3 (polityka J. Becka i E. Rydza-Śmigłego uniemożliwiła w 1938 roku pomoc ZSRR dla Czechosłowacji, przesądzając jej los).

¹⁰⁴ IPMS, sygn. PRM38h, Atak komunistów na rząd Beneša, s. 41—43 (Beneš zdradził swój naród w Monachium, powołał pomonachijski rząd w kraju, który współpracuje z Hitlerem, jego rząd w Londynie jest reakcyjny, utracił wojsko i zostawił Czechów i Słowaków we Francji Niemcom, federacja z Polską była niewolą dla czeskiego i słowackiego ludu); zob. M. SUROSZ: *Pepiki. Dramatyczne stulecie Czechów*. Warszawa 2010, s. 97; J. TOMASZEWSKI: *Polska wobec Czechosłowacji w 1938 roku*. „Przegląd Historyczny” 1996, z. 1 (87), s. 43—59.

¹⁰⁵ *Polska na należnym miejscu*. Rz (z 9 stycznia) 1945, nr 8, s. 2; zob. M.K. KAMIŃSKI: *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945—1948*. Warszawa 1990, s. 16—17.

¹⁰⁶ *Orędzie Beneša*. Rz (z 20 lutego) 1945, nr 48, s. 2.

W kwietniu 1945 roku w Koszycach premier Zdeněk Fierlinger zapowiedział plebiscyt na Rusi Podkarpackiej dla dobra stosunków z ZSRR. W sprawie Zaolzia nie był tak wspaniałomyślny, mimo że mówił o stosunkach z Polską jako o fundamencie bezpieczeństwa w Europie Środkowej w sojuszu z ZSRR¹⁰⁷. Czechosłowacka dyplomacja okazała się skuteczniejsza od polskiej w sprawie Zaolzia, uzyskując w latach 1918—1920 poparcie Paryża i Londynu, a w 1945 roku także Moskwy.

W sojuszu z Niemcami w latach 1939—1941 ZSRR wyznaczał swoje cele strategiczne: baseny mórz Bałtyckiego i Czarnego, Europa Środkowa, Bałkany i Skandynawia¹⁰⁸. W koalicji antyhitlerowskiej Związek Radziecki nie zrezygnował ze swoich zaborów i strategicznych planów. Od czerwca 1941 roku głosił, że sojusz z Niemcami dał mu czas na przygotowanie się do wojny, a aneksje sąsiadów w latach 1939—1940 były strategiczną obroną¹⁰⁹. Żądał ich uznania przez zachodnie mocarstwa, mimo że uważał umowy z Niemcami od sierpnia 1939 roku za nieważne i podpisał Kartę Atlantycką¹¹⁰. Władze ZSRR uzasadniały zachowanie tych terytoriów koniecznością posiadania strategicznych granic ze względów bezpieczeństwa¹¹¹. Polska odrzucała radzieckie żądania strategicznych granic kosztem ziem europejskich sąsiadów Związku Radzieckiego, które miały sens tylko w obronie słabszych państw przed silniejszymi. Technika militarna zniwelowała ich znaczenie jako głównej podstawy obrony współczesnego państwa¹¹². Polacy przypominali, że ZSRR dopuścił do wybuchu wojny i był agresorem wobec państw środkowoeuropejskich¹¹³. Od 1941 roku prowadził ją z militarną i gospodarczą pomocą państw sprzymierzonych. Miał prawo do tworzenia ładu pokojowego, ale nie do zaborów, niewolenia sąsiadów i stref wpływów¹¹⁴.

¹⁰⁷ *Deklaracja rządu czechosłowackiego*. Rz (z 11 kwietnia) 1945, nr 95, s. 2.

¹⁰⁸ *O polityce zagranicznej Związku Radzieckiego towarzysz W.M. Mołotow*. „Czerwony Sztandar” (z 4 listopada) 1939, nr 37, s. 1—4; *Stalinowska przyjaźń narodów*. „Czerwony Sztandar” (z 5 marca) 1940, nr 136, s. 3.

¹⁰⁹ IPMS, sygn. PRM41/4, Rozmowa ambasadora S. Kota z zastępcą ludowego komisarza spraw zagranicznych Wszyńskim, Moskwa 20.09.1941, s. 150; ibidem, sygn. PRM43/11, *W związku z umową sowiecko-polską*. „Izwestia” (z 3 sierpnia) 1941, s. 4—6.

¹¹⁰ IPMS, sygn. PRM43/8, F. ZWEIG: *Ocena polityki Sowietów*, 1443/XVIII/41, 11.07.1941, s. 17—21; J. NIEZBRZYCKI: *Cele radzieckiej polityki*, 1927/XXVI/42, sierpień 1941, s. 34—35; IPMS, sygn. PRM43/9, S. STROŃSKI: *Dwa prądy w Kominternie*, MID, Dział Narodowości, nr 838/40, Londyn 23.10.1941, s. 8—10; ZNO, PKS, sygn. 16531/II, s. 95—97, Notatka Sosnkowskiego dla prezydenta Raczkiewicza o planach aneksyjnych ZSRR wobec Europy Środkowej, Londyn 3.02.1943.

¹¹¹ ZNO, PKS, sygn. 16566/II/t. 1, *Kronika W. Babińskiego*, s. 44.

¹¹² AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-68, *Granice strategiczne*. WR nr 15, Radio Świt, 3.10.1944, s. 57; *Wywiad dla tygodnika brytyjskiego (10 pytań) premiera Mikołajczyka*. WR nr 67, Radio Świt, 31.10.1944, s. 107.

¹¹³ AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-61, s. 123—124, Bolszewizm i hitleryzm, czyli Rosja i Niemcy w wojnie obecnej.

¹¹⁴ AAN, DR, DSZ, sygn. 202/XIV-17, s. 73, Polska i Rosja. Zarys wzajemnych stosunków w przeszłości i dzisiaj, 1944.

Armia Czerwona zajęła Śląsk Cieszyński 5 maja 1945 roku. Uniemożliwiła działalność administracyjną Tymczasowej Rady Narodowej w Cieszynie i polskiej milicji na Zaolziu¹¹⁵. Interwencja czechosłowackiego rządu w Moskwie doprowadziła do przekazania Czechom (Zemský Národní Výbor pro Slezsko) lokalnej władzy, która swym zasięgiem obejmowała część niemieckiego Śląska od Raciborza przez Koźle po Kłodzko¹¹⁶. Na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim lokalne władze przystąpiły do represji Polaków¹¹⁷. Aresztowania i wydalenia dotknęły głównie tych, którzy przybyli po październiku 1938 roku. Niejednokrotnie byli to ci, których Czesi wypędzili w latach 1918—1920. Zapisani na volksliście Polacy byli traktowani jak hitlerowscy kolaboranci, którzy w każdej chwili decyzją lokalnych władz mogli być wydaleny do Polski¹¹⁸. Z obawy przed polskim separatyzmem czechosłowackie władze nie chciały przywrócić sprzed 1 października 1938 roku wszystkich polskich instytucji oświatowych, zwracać polskiego majątku instytucjonalnego i prywatnego skonfiskowanego przez Niemców ani pozwolić na działalność polskich organizacji politycznych i społecznych¹¹⁹. Weryfikowały polskich nauczycieli za okres od października 1938 roku do maja 1945 roku. Pomagała w tym miejscowa ludność czeska, a najbardziej ci, którzy zostali wysiedleni w październiku 1938 roku¹²⁰. Pod naciskiem Polski została otwarta część polskich szkół z okresu międzywojennego¹²¹. Polaków zaolziańskich, broniących praw narodowo-kulturalnych, lokalne władze określały jako faszystów, beckowców, szowinistów i groziły im wydaleniem do Polski¹²². Można było uniknąć tych problemów, deklarując narodowość czeską albo zapisując dzieci do czeskich szkół. Czeskie bojówki napadały na polskich nauczycieli zapisujących polskie dzieci do polskich szkół na Zaolziu¹²³. Czechosłowacki rząd proponował Polsce rozwiązanie problemu Polaków zaolziańskich przez ich wysiedlenie na Ziemię Zachodnie¹²⁴. Plany pozbycia się z powojennej Czechosłowacji mniejszości narodowych — niemieckiej, węgierskiej i polskiej — były przy-

¹¹⁵ K. NOWAK: *Próby przejęcia władzy na Zaolziu przez Polaków w 1945 roku*. „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1996, s. 157—165.

¹¹⁶ D. GAWRECKI: *Dějiny českého Slezska 1740—2000*. T. 2..., s. 409; K. NOWAK: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego...*, s. 119.

¹¹⁷ J. TOMASZEWSKI: *Czechy i Słowacja*. Warszawa 2008, s. 180; D. GAWRECKI: *Dějiny českého Slezska 1740—2000*. T. 2..., s. 465.

¹¹⁸ K. NOWAK: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego...*, s. 122.

¹¹⁹ D. JANÁK, R. PROKOP, J. KROL: *Podstawowe cechy rozwoju czechosłowackiej części Śląska Cieszyńskiego po roku 1945*. W: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. VALENTA. Ostrawa—Praga 1992, s. 124.

¹²⁰ K. NOWAK: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego...*, s. 122.

¹²¹ D. JANÁK, R. PROKOP, J. KROL: *Podstawowe cechy rozwoju...*, s. 126—127.

¹²² M.K. KAMIŃSKI: *Polsko-czechosłowackie stosunki...*, s. 88, 126; *Gimnazjum 1909 Orłowa, 1949 Czeski Cieszyn*. Cieszyn 1989, s. 12.

¹²³ *Incydenty na Zaolziu*. „Głos Ludu” (dalej: GL) (z 16 czerwca) 1945, nr 153, s. 1.

¹²⁴ M.K. KAMIŃSKI: *Polsko-czechosłowackie stosunki...*, s. 115, 125.

gotowywane przez czechosłowacki Sztab Generalny w czasie II wojny światowej¹²⁵. W okresie międzywojennym E. Beneš proponował Polsce wymianę Polaków z Zaolzia na Czechów z Wołynia¹²⁶.

Antypolskie represje wywołały spór polsko-czechosłowacki, który groził w czerwcu 1945 roku wybuchem konfliktu zbrojnego¹²⁷. Kiedy komunistyczne władze w Polsce zażądały Zaolzia z powodów etnicznych, czeska prasa domagała się czeskich ziem historycznych na Śląsku: Cieszyna, Głubczyc, Raciborza, Bytomia, Opola, Nysy, Kłodzka, Świdnicy i Głogowa¹²⁸. Polskie propozycje wymiany Zaolzia za ziemię kłodzką lub tereny na Dolnym Śląsku zostały odrzucone przez Czechosłowację ze względów gospodarczych. Liczyła ona, że nabytki terytorialne na niemieckim Śląsku otrzyma za zgodą Moskwy niezależnie od Zaolzia. Jej wojsko stale przekraczało granicę czechosłowacko-niemiecką w okolicach Raciborza, Głubczyc i ziemi kłodzkiej¹²⁹. Zarząd Wojewódzki PPS w Katowicach domagał się na posiedzeniu 5 czerwca, aby Czechosłowacja zgodziła się na zjednoczenie Polaków zaolziańskich z macierzą na zasadzie samostanowienia, jak w przypadku Ukraińców na Rusi Podkarpackiej, którzy weszli w skład Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Apelowal do rządu o interwencję wobec Czechosłowacji w sprawie sprawiedliwego rozstrzygnięcia sporu o Zaolzie w imię przyjaźni polsko-czechosłowackiej¹³⁰. Minister spraw zagranicznych Wincenty Rzymowski zaproponował rozwiązanie sporu na podstawie umowy z 5 listopada 1918 roku zgodnie z zasadą samostanowienia. Potępił politykę J. Becka z września 1938 roku, ale oczekiwał przekreślenia następstw czechosłowackiej agresji ze stycznia 1919 roku. Czechosłowacja odrzuciła jakiegokolwiek rozmowy o Zaolziu¹³¹. W obronie Polaków zaolziańskich stanęły wszystkie legalnie działające siły polityczne w Polsce. W Kato-

¹²⁵ P.M. MAJEWSKI: *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach...*, s. 275—277.

¹²⁶ P. WANDYCZ: *Beneš a Polska i Polacy*. W: *Z dziejów Europy Środkowej...*, s. 145.

¹²⁷ *Kto bruździ na granicy polsko-czechosłowackiej*. Rz (z 15 czerwca) 1945, nr 158, s. 2; *W trosce o Polaków z Zaolzia*. Rz (z 17 czerwca) 1945, nr 160, s. 1; *Aresztowania Polaków na Zaolziu*. Rz (z 18 czerwca) 1945, nr 161, s. 2; *Sprawa Zaolzia*. GL (z 15 czerwca) 1945, nr 152, s. 1; *Spór bratnich narodów*. GL (z 19 czerwca) 1945, nr 156, s. 2; *Przewlekane sprawy Zaolzia wyrządza szkodę interesom obu bratnich narodów*. GL (z 7 lipca) 1945, nr 173, s. 1; *Zaolzie*. „Robotnik” (z 20 czerwca) 1945, nr 154, s. 1; *W Boguminie na Zaolziu*. „Chłopi” (z 17 lipca) 1945, nr 18, s. 4.

¹²⁸ *Nieoczekiwany problem*. Rz (z 18 czerwca) 1945, nr 161, s. 1; *Jeszcze raz sprawa Zaolzia*. GL (z 18 czerwca) 1945, nr 155, s. 1.

¹²⁹ K. NOWAK: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego...*, s. 119; E. SERWAŃSKI: *W kręgu myśli zachodniej. Wspomnienia i zapiski Wielkopolanina*. Poznań 2003, s. 101—102, 123—126.

¹³⁰ AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-36, s. 191, Posiedzenie Zarządu Wojewódzkiego PPS w Katowicach 5 czerwca 1945 (premier Fierlinger podpisał 29 czerwca 1945 roku w Moskwie układ o przekazaniu ZSRR Rusi Podkarpackiej. W: *Układ o odstąpieniu Ukrainy Zakarpackiej*. GL (z 1 lipca) 1945, nr 168, s. 2).

¹³¹ W. RZYMOWSKI: *Przewlekane sprawy Zaolzia wyrządza szkodę interesom obu bratnich narodów*. GL (z 7 czerwca) 1945, nr 173, s. 1.

wicach PPR, PPS, SD, SL i Polski Związek Zachodni wydały 14 czerwca 1945 roku odezwę do Polaków na Zaolziu, w której uznano ich za przynależnych do Polski, a działania administracji czechosłowackiej — za bezprawne. Obiecywano im pomoc i apelowano, żeby nie opuszczali polskiej ziemi i nie respektowali czechosłowackich decyzji¹³². Na antypolskie działania strony czechosłowackiej w czerwcu 1945 roku naczelny dowódca Wojska Polskiego i minister obrony narodowej marsz. Michał Żymierski odpowiedział koncentracją polskich wojsk na granicy z Czechosłowacją¹³³. Obie strony pogodził jednak ZSRR¹³⁴. Konflikt na Zaolziu posłużył polskim komunistom do uwiarygodnienia swojej powojennej władzy w Polsce. W czasie II wojny światowej polska prasa komunistyczna w kraju i w Moskwie potępiała zajęcie Zaolzia w 1938 roku przez „faszystowskie” władze sanacyjnej Polski w „sojuszu” z Niemcami. Komunistyczny rząd wykorzystał sprawę Zaolzia do poprawy swojego wizerunku w społeczeństwie polskim. Komunistyczna kampania prasowa w Polsce zaczęła się jednocześnie we wszystkich pismach partyjnych i tak też się zakończyła. Wiadomo było, że bez zgody Moskwy polskie wojsko nie wkroczyłoby na Zaolzie. W czasie sporu o to terytorium w Moskwie odbywał się proces 16 przywódców Polskiego Państwa Podziemnego i negocjacje w sprawie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

W wyborach do czechosłowackiego parlamentu w 1946 roku Polacy zaolziańscy głosowali na komunistów, ponieważ głosili oni hasła równouprawnienia dla mniejszości narodowych. Czescy narodowi socjaliści, partia prezydenta E. Beneša, domagali się ich wypędzenia z Czechosłowacji — podobnie postąpiono z Niemcami¹³⁵. W dniu 10 marca 1947 roku został zawarty polsko-czechosłowacki układ o przyjaźni i współpracy, który przewidywał również ochronę praw mniejszości polskiej w Czechosłowacji. Sprawy graniczne zostały uregulowane dopiero w 1958 roku. Po zawarciu układu z 1947 roku poprawiło się nieco położenie polskiej mniejszości w Czechosłowacji. Pozwolono jej na powołanie w czerwcu Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego, który po przejęciu władzy przez komunistów w lutym 1948 roku zyskał monopol na działalność narodowo-kulturalną¹³⁶. Komunistyczna Partia Czechosłowacji — zarówno wobec mniejszości narodowych, jak i Słowaków — odrzucała „burżuazyjny nacjonalizm”, wprowadzając teorię jednolitego socjalistycznego społeczeństwa czechosłowackiego. Za poprawę swej sytuacji

¹³² AAN, DR, DIP, sygn. 202/III-36, *Odezwą do Polaków Zaolziańskich „Rodacy”*. „Dziennik Zachodni” (z 15 czerwca) 1945, nr 119, s. 195.

¹³³ *Marszałek Żymierski w Cieszynie*. Rz (z 18 czerwca) 1945, nr 161, s. 2; *Generał Spychalski w Cieszynie*. Rz (z 19 czerwca) 1945, nr 162, s. 2; *Przemówienie marszałka Polski o sprawie Zaolzia i konferencji moskiewskiej*. GL (z 18 czerwca) 1945, nr 155, s. 1.

¹³⁴ M.K. KAMIŃSKI: *Polsko-czechosłowackie stosunki...*, s. 75, 99—100.

¹³⁵ K. NOWAK: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego...*, s. 123.

¹³⁶ J. TOMASZEWSKI: *Czechy i Słowacja...*, s. 201—202; D. GAWRECKI: *Dějiny českého Slezska 1740—2000*. T. 2..., s. 496—497.

w okresie komunistycznym polska mniejszość zapłaciła ścisłym nadzorem władz nad ich działalnością i brakiem reaktywowania jej organizacji z lat 1920—1938¹³⁷. A to wszystko, co warto podkreślić, mimo głoszonych w okresie międzywojennym przez czechosłowackich komunistów haseł o prawie mniejszości narodowych do samostanowienia.

Bibliografia

- Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego. T. 4. Red. A. PIBER, W. STANKIEWICZ. Wrocław 1974.
- ADAMCZYK A.: *Piłsudzczy w izolacji (1939—1954). Studium z dziejów struktur i myśli politycznej*. Bełchatów 2008.
- BARON R.: *Wzajemne postrzeganie się Polaków i Czechów na przykładzie polskich i czechosłowackich elit politycznych na emigracji (1939—1945)*. W: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością Czesi — Polacy — Słowacy 1938/39—1945—1989*. Cz. 1. Red. P. BŁAŻEK, P. JAWORSKI, Ł. KAMIŃSKI. Warszawa 2007, s. 96—100.
- BORÁK M.: *Dwie koncepcje oporu na Śląsku Cieszyńskim (Zaolziu) w latach 1938—1945*. W: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością Czesi — Polacy — Słowacy 1938/39—1945—1989*. Cz. 1. Red. P. BŁAŻEK, P. JAWORSKI, Ł. KAMIŃSKI. Warszawa 2007, s. 137—143.
- BORÁK M.: *Śląsk Cieszyński w latach 1938—1945*. W: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. VALENTA. Ostrawa—Praga 1992, s. 102—115.
- DESZCZYŃSKI M.P.: *Czynnik polski w przygotowaniach obronnych Czechosłowacji w 1938 roku*. „Kwartalnik Historyczny” 2000, nr 3, s. 91—112.
- DŁUGAJCZYK E.: *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1918—1939*. Katowice 1993.
- DUNIN-WĄSOWICZ K.: *Historyk, socjalista, pamiętnikarz*. Warszawa 2012.
- DURACZYŃSKI E.: *Rząd polski na uchodźstwie 1939—1945*. Warszawa 1993.
- DZIĘCIOŁOWSKI S.: *Parlament Polski podziemnej 1939—1945*. Warszawa 2004.
- GAWRECKI G.: *Dějiny českého Slezska 1740—2000*. T. 2. Opava 2003.
- Gimnazjum 1909 Orłowa, 1949 Czeski Cieszyn*. Cieszyn 1989.
- JANÁK D., PROKOP R., KROL J.: *Podstawowe cechy rozwoju czechosłowackiej części Śląska Cieszyńskiego po roku 1945*. W: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. VALENTA. Ostrawa—Praga 1992, s. 118—131.
- JASIŃSKI Z.: *Uwarunkowania i przemiany polskiej kultury na Śląsku Zaolziańskim w XIX i XX wieku*. W: *Śląsk — etniczno-kulturowa wspólnota i różnorodność*. Red. B. BAZIELICH. Wrocław 1995.
- JĘDRZEJCZYK W.: *Polonia amerykańska w polityce polskiej. Historia Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia*. Łomianki 2006.
- KAMIŃSKI M.K.: *Edvard Beneš kontra generał Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939—1943*. Warszawa 2005.
- KAMIŃSKI M.K.: *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945—1948*. Warszawa 1990.

¹³⁷ Z. JASIŃSKI: *Uwarunkowania i przemiany polskiej kultury na Śląsku Zaolziańskim w XIX i XX wieku*. W: *Śląsk — etniczno-kulturowa wspólnota i różnorodność*. Red. B. BAZIELICH. Wrocław 1995, s. 154—155; K. NOWAK: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego...*, s. 123.

- KIRKOR S.: *Rola Benesa w sprawie polskiej w 1944 r.* „Zeszyty Historyczne” 1973, nr 26, s. 39—56.
- KISIELEWSKI T.: *W sprawie oceny polityki polskiej wobec Czechosłowacji w 1938 roku.* „Przegląd Historyczny” 1997, nr 2 (88), s. 331—341.
- KISIELEWSKI T.: *Federacja środkowoeuropejska.* Warszawa 1991.
- KORBOŃSKI S.: *Polskie Państwo Podziemne.* Bydgoszcz 1990.
- MAJEWSKI P.M.: *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach.* Warszawa 2001.
- MAZUR Z.: *Stosunek Wielkiej Brytanii do idei zjednoczenia Europy w okresie II wojny światowej.* „Przegląd Zachodni” 1977, nr 2, s. 1—22.
- MICHNIK S.: *Jeszcze o rozmowach Benesa na Kremlu.* „Zeszyty Historyczne” 1975, nr 32, s. 215—218.
- NĚMEČEK J.: *Czechosłowacko-polskie koncepcje federacyjne w okresie drugiej wojny światowej.* W: *Europa unii i federacji. Idea jedności narodów i państw od średniowiecza do czasów współczesnych.* Red. K. ŚLUSAREK. Kraków 2004, s. 343—365.
- NĚMEČEK J.: *Československo-polské vztahy na počátku 2. světové války: složitá cesta k jednání o konfederaci.* „Český časopis historický” 2002, nr 2 (100), s. 335—378.
- NĚMEČEK J.: *Edvard Beneš i Władysław Sikorski: spojrzenie ze strony czeskiej.* „Dzieje Najnowsze” 2000, nr 3 (32), s. 119—134.
- NOWAK K.: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego po 1918 roku.* W: E. BUŁAWA et al.: *Śląsk Cieszyński, zarys dziejów.* Cieszyn 1998, s. 114—124.
- NOWAK K.: *Próby przejścia władzy na Zaolziu przez Polaków w 1945 roku.* „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1996, s. 157—165.
- PARUCH W.: *Mysł polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926—1939.* Lublin 2005.
- PASTERNAK A.: *Ludowcy wobec kryzysu polsko-czechosłowackiego w 1938 roku.* W: *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918—1945.* Red. E. ORLOF. Rzeszów 1992, s. 125—129.
- PILARSKI S.: *Polskie ugrupowania polityczne wobec Czechosłowacji 1938—1939.* Warszawa 2008.
- PONCZEK E.: *Idea federacji europejskiej w polskiej myśli politycznej (1939—1945).* W: *Proces integracji Polski z Unią Europejską.* Red. P. DOBROWOLSKI, K. STOLARCZYK. Katowice 2001, s. 189—218.
- PUŁASKI M.: *Edward Beneš o projektach konfederacji czechosłowacko-polskiej w latach II wojny światowej.* W: *Z dziejów Europy Środkowej w XX wieku.* Red. M. PUŁASKI. Kraków 1997, s. 153—169.
- Rzeczpospolita Polska czasu wojny. Dziennik Ustaw RP i Monitor Polski 1939—1945.* Red. A.K. KUNERT. Warszawa 1999.
- SERWAŃSKI E.: *W kręgu myśli zachodniej. Wspomnienia i zapiski Wielkopolanina.* Poznań 2003.
- SIELEZIN J.R.: *Idea federacji polsko-czechosłowackiej jako element gry politycznej w latach 1939—1943.* W: *Europa Środkowo-Wschodnia w polskiej myśli politycznej.* Red. M. DYMARSKI, J. JUCHNOWSKI. Wrocław 2004, s. 137—151.
- Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej: zbiór dokumentów.* Red. S. STANISŁAWSKA. Warszawa 1965.
- SUROSZ M.: *Pepiki. Dramatyczne stulecie Czechów.* Warszawa 2010.
- TOMASZEWSKI J.: *Czechy i Słowacja.* Warszawa 2008.
- TOMASZEWSKI J.: *Polska wobec Czechosłowacji w 1938 roku.* „Przegląd Historyczny” 1996, z. 1 (87), s. 43—59.
- WANATOWICZ M.W.: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego 1918—1945.* Katowice 1994.
- WANDYCZ P.: *Beneš a Polska i Polacy.* W: *Z dziejów Europy Środkowej w XX wieku.* Red. M. PUŁASKI. Kraków 1997.
- WOLAŃSKI M.S.: *Emigracyjne kluby federalne środkowo- i wschodnioeuropejskie w latach 40. XX w.* W: *O nowy kształt Europy.* Red. J. KŁOCZOWSKI, S. ŁUKASIEWICZ. Lublin 2003, s. 177—187.
- ZACHARIAS M.J.: *Sytuacja międzynarodowa i polityka zagraniczna Polski w latach 1936—1939.* „Kwartalnik Historyczny” 1997, nr 3, s. 41—69.

ZAHRADNIK S.: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskocieszyńskim i frysz-tackim) w latach 1939—1945*. Opole 1988.

ŽÁČEK R.: *Projekt československo-polské konfederace v letech 1939—1943*. Opava 2001.

ŽÁČEK R.: *Těšínsko v československo-polských vztazích v letech 1939—1945*. Český Těšín 2000.

ŻURAWSKI [vel GRAJEWSKI] R.: *Foreign Office wobec stosunków polsko-czechosłowackich (listopad 1940—sierpień 1942)*. W: *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością Czesi — Polacy — Słowacy 1938/39—1945—1989*. Cz. 1. Red. P. BŁAŻEK, P. JAWORSKI, Ł. KAMIŃSKI. Warszawa 2007, s. 110—119.

Dariusz Miszewski

Zaolzie in Polish-Czechoslovakian relations during the Second World War

Summary

Apart from the Piłsudki-ites, the Polish government along with underground organizations in the Nazi German-occupied country (the former Second Polish Republic), voiced their criticism regarding the partition of Czechoslovakia previously performed by the Sanation government side by side with the Germans in 1938, resulting in the Polish seizure of Zaolzie. Nonetheless, there was no single political faction in Poland, including the communists, that would have conceded to returning Zaolzie unconditionally to Czechoslovakia after the war. Even though in this very case the Polish government was open to some concessions, those did not include re-establishing the pre-September 1938 state of affairs. Polish authorities declared readiness to negotiate bilaterally or proceed with a form of arbitration. Political groups in the country tended towards reaching an agreement with Czechoslovakia based on exchanging Zaolzie for Lower Silesia along with Lusatia. They also put forward a mutually-agreed equilibrium between Polish ethnicity and Czechoslovakian economic interest in Zaolzie. Had the Polish-Czechoslovakian agreement not been attained, they should have opted for a plebiscite.

Key words: Teschen Silesia, Zaolzie in the political thought of the underground Polish state, Polish-Czechoslovakian confederation, Polish-Czechoslovakian relations during the Second World War

Dariusz Miszewski

Das Olsa-Gebiet in polnisch-tschechischen Beziehungen während des Zweiten Weltkriegs

Zusammenfassung

Polnische Regierung und Untergrundorganisationen in Polen, außer den Piłsudski-Anhängern, kritisierten die Sanacja-Regime für die von Polen und Deutschland im Jahre 1938 ausgeführten Teilung der Tschechoslowakei. Trotzdem gab es in Polen keine einzige Partei, einschließlich der Kommunisten, die der bedingungslosen Zurückgabe des Olsa-Gebiets an die Tschechoslowakei nach dem Krieg hätte

zugestimmt haben. Im Fall des Olsa-Gebiets war polnische Regierung zwar bereit, Zugeständnisse zu machen, doch war damit nicht einverstanden, den Stand vom September 1918 zu akzeptieren. Es waren entweder bilaterale Verhandlungen oder eine Arbitrage angeboten. Polnische Parteien im Inland neigten dazu, sich mit der Tschechoslowakei dergestalt zu verständigen, dass das Olsa-Gebiet gegen die Gebiete in Niederschlesien und Lausitz ausgetauscht werden konnte. Sie waren bereit, einen wechselseitigen Kompromiss zwischen ethnischem Prinzip Polens und wirtschaftlichen Interessen der Tschechoslowakei im Olsa-Gebiet zu schließen, und falls es kein Vergleich geschlossen worden wäre, erklärten sich polnische Parteien für eine Volksbefragung.

Schlüsselwörter: Teschener Schlesien, Olsa-Gebiet nach politischer Meinung des Untergrund-Polen, polnisch-tschechoslowakische Konföderation, polnisch-tschechische Beziehungen während des Zweiten Weltkriegs